

256.569

OSZ

GAAL

Benyovszky Móricz

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

+

0125026
GAAL JÓZSEF

*

GRÓF BENYOVSZKY MÓRICZ

ÉLETE ÉS VISZONTAGSÁGAI

NEGYEDIK KIADÁS

*

SZÁMOS KÉPPEL

8

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

GYAL JÓSEF

GRÖF BENNYÓVSZKY MORICZ

IRAT ÉS IRASZATGYŰJTEMÉNY

NEGYEDIK KIADÁS

0125026

FOVARSIGI KÖNYVTÁR
8. SZ. FOLKJA
BUDAPEST.

~~1256.569~~

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
36520/77
LELTÁRI SZÁM

(R
2)

M. B. 6.568

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

I. FEJEZET.

Egy és más a régi időkről. Benyovszky Móricz gróf korán kezdi kalandos életét.

Bűne volt hajdanában nemzetünknek az otthonulás. Még a gazdag urak is, a kiknek módjuk lett volna arra, hogy országot-világot látva tanuljanak, otthon ültek s úgy, a hogy, agyonütötték a napot. Miattuk ugyancsak haladhatott a világ, ők azt vallották: «apám is így tette, miért lennék én különb az apámnál». Pedig még a mesterlegénytől is megkivánjuk, hogy mielőtt valahol műhelyt nyitna, lásson egy kis világot, mert a ki többet lát, az többet tud; hát még az olyan embereknek mennyivel inkább kellene más országokat is látniok, a kiknek rendeltetésök

Gróf Gvadányi József.

az, hogy saját hazájokban főhivatalokat, méltóságokat viseljenek s az országot kormányozzák.

Hogy ez a régi időkben nem így történt, a művelt világtól való szomorú elmaradásunk bizonyítja.

És lám, a peshedés e korában élt az a férfiú, ki mai napig a magyarok közt szárazon és vízen nemcsak a legnagyobb utat tette meg, de a legtöbb kalandon s legváltozóbb viszonytagságokon is ment keresztül.

Egy igazi magyar elméjű poéta, a jó Gvadányi József generális, verses krónikájában írt erről a kalandos életű magyar főúrról. Hogy feledésbe ne menjen, elmondjuk mi is a történetét, mely nemcsak nagyon érdekes, hanem tanulságos is.

Az életrevaló ember az életnek legváltáságosabb pillanataiban sem szokott elcsüggedni s a bátor lélek a legnagyobb veszélyben is megállja a sarat.

Ez a mi történetünknek a tanulsága.

Gróf Benyovszky Móricz Ágoston Aladár, Verbôn, Nyitra vármegyében született 1741-ben. Nagy uraknál szokásos módon nevelték fel. Igen fiatal korában katona lett belőle s a híres hét esztendőös porosz háborúban részt vett. Csakhamar magához hívta őt egy Lengyelországban lakó gyermektelen nagybátyja, a ki minden vagyonát reá hagyta. Itt azonban

sokáig nem maradhatott, mert atyja meghalt s neki haza kellett sietnie. Itthon azzal a kellemes hírrel fogadták, hogy a sógorai szépen beleültek a birtokaiba, s tudni sem akartak arról, hogy visszaadják neki. Benyovszky kapta magát, összegyűjtötte jobbágyságait, felfegyverezte őket s rendre kiverte a jószágaiból fegyveres erővel a bitorló rokonokat.

Ez a minden igazsága mellett meggondolatlan heveskedés határozta el Benyovszky egész jövődjét. Sógorai elvesztve a jogtalanul szerzett birtokot, a leggyalázatosabb eszközök nyúltak megrontására. Hamisan bevádolták őt Mária Terézia királynénál. Tüstént királyi parancs jött, hogy fogják el Benyovszkyt. Hogy életét megmentse, Lengyelországba menekült. Onnan védte ugyan magát, de hiába, mert álnok sógorai s azok barátai úgy mesterkedtek, hogy egyetlen sor írása sem juthatott Mária Terézia kezébe, s így aztán atyai jószágát nem nyerhette vissza.

A kalandozás vágya már ekkor megszál-
lotta. Elment Danczig tengermelletti városba, onnan, nagy kedve lévén a tengerészethez, több utat tett Hamburgba, Angolországba és Hollandiába, sőt azt is forgatta az elméjében, hogy elmegy Keletindiába. Ekkor történt, hogy lengyelországi barátai sürgősen hazahívták. Nagy szükség volt akkor minden bátor és vitéz lengyel úrra. Az ország az örvény szélén állott. A porosz és orosz szomszédok lesték-

várták az alkalmat, hogy mikor csapjanak le, mint két orvmadár, a szerencsétlen országra. Szövetkeztek tehát, hogy közös erővel mentsek meg a veszendő hazát. Ezt a szövetkezést latin nyelven conföderációnak nevezték.

Benyovszky Varsóba, a lengyel fővárosba sietett s ott a szövetkezésnek ő is szívvel-lélekkel tagja lett. Ennek az évnek a végén Bécsbe utazott, hogy még egyszer megkísérje magyar jószágainak visszaszerzését, de mikor látta, hogy igazsághoz nem juthat, végképen búcsút mondott hazájának s visszatért Lengyelországba. Útközben a Szepességben súlyosan megbetegedett. Egy Henszky nevű derék ember házában ápolták. A házigazda derék leányát igaz szívből megszerette s elvette feleségül.

II. FEJEZET.

Benyovszky a lengyel szabadságharcz hőse.

Kétszer elfogták az oroszok.

Még a mézeshetekben volt, midőn a lengyel szövetkezés, melynek ő is tagja vala, nyíltan fellépett a király ellen, Benyovszkyt is Krakóba hívták sürgősen. Szívesen maradt volna otthon, de mint férfit szava és esküje társaihoz kötötte. Elbúcsúzott tehát hitvesétől s elment Lengyelországba. Épen akkor érke-

zett Krakóba, midőn az oroszok először szállották meg a várost; Benyovszky a lengyel lovasság vezére lett, s 1768 július 6-kán egy

Gróf Benyovszky Mór.

lengyel ezredet az orosz táboron keresztül szerencsésen a városba vitt be.

E szerencsés mérénye után azt a tervet ajánlotta a lengyeleknek, hogy támadják meg

Landszkron várát. E tervében azonban őt Lubomirszky herczeg irigységből megelőzte, hanem az oroszoktól csúnya vereséget szenvedett. Benyovszkyt segítségére küldték a lengyelek, de későn, csak a csata után érkeztet meg; a diadalmas oroszokat azonban tüstént megtámadta, megverte és Lubomirszky

A krakói királyvár.

elfogott katonáit kiszabadította. Erre maga fordult Landszkron ellen, a vár magát megadta, s ő az ottani katonaságot a szövetkezés zászlaihoz esketé.

Ekkor híre kerekedett, hogy Apraxin orosz tábornok Krakó ellen indult. Benyovszky hamarosan a város segítségére sietett s élrelmezésül magával 80 szekér gabonát és 500 ök-

rőt vitt. Vielicskánál, hol a híres sóbányák vannak, oroszokra bukkant, azokat megverte, s csaknem egy millió lengyel forintot foglalt el, s így Krakóba, hol őt már elveszettnek híresztelték, örömrivalgások között vonult be.

Benyovszky azt tanácsolta a lengyeleknek, hogy mivel sok lovasságuk van, azt a városon kívül elsánczolt táborba szállítsák, hogy a városban a szűk élelmet és takarmányt ne fogyassza, és hogy a környékbeli nemességnek is alkalma legyen hozzájuk csatlakozni. A lengyel haditanács azonban nem fogadta el a jó tanácsot. Bezzeg, mikor az oroszok a várost könnyű szerrel bekerítették, szomorúan tapasztalta a lengyel haditanács, hogy a grófnak mennyire igaza volt. Ekkor örömmel fogadták a grófnak azt az ajánlatát, hogy ő a városból egy lovas sereggel kitör, s a vidékről élelmissert csempész be a várba. Julius 23-kán tehát, mivel a város már mindenfelől el volt zárva, 2000 lovassal a Visztulán átusztatott.

A tartományba érven, felszólította a nemességet, csatlakozzék hozzá és szállítson eleséget a városba, s már augusztus 7-kén majd 5000 lovas élén, sok élelem és vágó-marhával a Visztula gázlójánál volt, de ezt már tömérdek muszka katona tartotta megszállva, s így Benyovszky kénytelen lőn Vielicskáig hátrálni. Csakhogy nem volt ő az az ember, kit az akadály elijeszt. 3000 emberrel a muszka táborra veté magát, míg velök vitézül har-

czolt, addig parancsára többi katonái az eléggel szerencsésen átszálltak Krakóba. Benyovszkyt azonban nagy vitézsége daczára is végre legyőzte az oroszok sokasága. Csaknem 1600 vitéze esett el, a többinek hátrálni kellett, s maga is lovát vesztvén, sebesülve muszka kézbe került. Az orosz vezér annyira csodálta Benyovszkynak vezéri tehetségét, hogy őt nagyon fényes ígéretekkel csábította: álljon az oroszok szolgálatába. A becsületes magyar gróf büszkén utasította vissza ezt az ajánlatot; Kiev városába vitték foglyul, társai azonban 2000 aranyon csakhamar kiváltották őt, ki haladéktalanul visszasietett Krakóba.

A krakóiak helyzete kétségbeejtő volt. A város már sokáig nem tarthatá magát. Benyovszky a Szepességben fekvő s még akkor Zsigmond királyunk ideje óta Lengyelországhoz tartozó Lubló várat akarta menedékül elfoglalni. Terve tetszett a lengyel uraknak, s ő elindult a bizonyosan sikerülendő vállalat kivitelére. Amde a segítségére haddal utána küldött tiszt előre kikotyogta a dolgot, s így a lublóai várnagy kora tudósítást kapván, a vakmerő Benyovszkyt, midőn egymaga előre Lublóra ment, hogy a várat kikémlelje, elfogatta és Lőcsére kísértette. A lőcsei kapitány az oroszok felszólítására kiadta, de midőn a már muszka kézben levő Krakóba szállították, Novitargnál véletlenül egy csapat lengyel szövetkezettel találkoztak, kik őt kiszabadították. Be-

A krakói királyvár a Visztula felől.

nyovszky tüstént átvevé a csapat vezetését, s Chelm városánál a muszkákat megverte s csapata gyorsan 2000 főre szaporodott, csak hogy sem puskapora, sem ágyúja nem volt.

Hogy ezeket a szükséges hadi eszközöket megszerezhesse, Zamosk felé fordult, s ott a királyi parancsnoktól minden szükségest kicsikarván, hadát a vidék lakóiból tetemesen megszorította. Tovább haladva, tudára esett, hogy az oroszok fejére vérdíjt tűztek ki, s kutatására külön sereget küldtek, ennek jöttéről bizonyossá lévén, csapatával lesbe állott s a törbe csalt oroszokat felkoncizta.

E nevezetes diadal után még sikerült neki egy orosz zászló alatt szolgáló királyi lengyel ezredet a lengyel ügynök megnyernie, s így Bar felé indult. Megtudta, hogy az oroszok a várost már elfoglalták, s az ott vezérkedett Potocki lengyel gróf a török határra vonult; utánok akart menni, de a lemergi vajdaság nemessége követeket küldött hozzája és kérte, hogy jöjjön hozzájuk, mert a szövötkezéshez akárnak csatlakozni. Bevonult tehát decz. 14-kén Lembergbe, ott adót hajtott be, de csak kevés újonczot kapván, a Neszter vize felé húzódott, és Zavatoznál gróf Pulavszky seregére bukant. Itt tudta meg voltaképen a csapást, mely Barnál a lengyel felkelők seregét teljesen megsemmisítette.

Ezt a szerencsétlenséget az tette még gyászosabbá, hogy a lengyeleket újra régi átkuk:

Krakó város képe.

az egyenetlenség sujtotta. A bari szövetezés fejei, a Pulavszkyak s Potockiak összevesztek, s az utóbbiak az öreg Pulavszkyt el is fogatták. Benyovszky saját veszedelmével is iparkodott a kárhozatos viszálykodást megszüntetni: de Potocki nagyravágása s vak indulatossága előidézte a szerencsétlen lengyel haza romlását: elhagyá honát s hadával Benderbe a törökökhöz menekült, Benyovszky a Pulavszkyakkal együtt maradt, minden erejét a majd 8000 főből álló sereg szervezésére fordítá, ehhez még 3000 török könnyű lovast is toborzottak.

1769 januárban megtudták, hogy két muszka sereg jó ellenök. Az egyik ellen Benyovszky indult s annak egyik részét Konstantinovnál megverte. Értesülvén azonban, hogy Pulavszky másfelől nem boldogult, segítségére sietett s Grandeknél vele egyesülvén, őt a bekerítéstől megmentette. Február végén 10,000 orosz megtámadta, de Benyovszky ügyes rohama oly zavarba hozta őket, hogy roppant veszteséggel hanyatt-homlok futásnak eredtek.

III. FEJEZET.

**Benyovszky harmadszor esik orosz fogságba.
Hű kísérelője Rontó Pál.**

A szövetezettek birtokában még csak két kis lengyel vár volt a török határon: Zvaniecz

és Okopp, ide vonultak hadaikat pihentetni, de az éleseszű és merész Benyovszky átlátta, hogy itt hazájoktól elzárva, maholnap el kell a lengyeleknek okvetlenül pusztulniok; hadaikat pedig nem szaporíthatják. Sürgeté tehát, hogy az orosz hadak mozgalmára alkalmas tavaszt be nem várva, rontsanak az ország belsejébe s buzdítsák fölkelésre a nemzetet, mely a hazája függetlenségét védő sereget látva, bizonyosan nem marad veszteg; de vakság s gyávaság fogá el a többieket, a töröktől könyörögtek segítséget, s elhatározták, hogy addig onnan nem mozdulnak el, míg az epedve várt segítség meg nem érkezik.

De bezzeg nem vártak az oroszok. Erős haddal siettek a várak felé, s már márczius 23-kán csak három mérföldnyire valának azoktól. Ekkor a vezérek, a kik az ügyet rossz tanácsaikkal elrontották, csak jó magukra gondolva, egyik a másik után török földre illant s nyomorultul cserben hagyta Benyovszkit.

Az oroszok körülfogták Zvanieczet, hová őket Benyovszky csak félig töltött ágyúkból gyéren lödözve, igen közel csalta. Éjjel azonban kilopódzott lovasságával a várból s az elleniséget megkerülte. Ekkor parancsára a benmaradt őrség, most már keményen töltött ágyúiból sűrűn tüzelve, a muszkákat zavarba s rémületbe hozta, maga hátul csapott rájuk, s közülök másfélezret lekaszabolva, s minden ágyújoktól s podgyászuktól megfosztotta és

futásra kényszerítette. Azután Okoppba sietett, hogy Pulavszkyt, az ő derék bajtársát támogassa. A várnak azonban csak romjait s néhány sebesültet talált ott; ezek elmesélték, hogy Pulavszky, miután három rohamot visszavert, a várat tovább nem tarthatván, felgyújtá s kiment, hogy az orosz hadsoron áttörve, Benyovszkyhoz csatlakozzék. Többet felőle nem tudtak.

Csak Zvanieczben vette Pulavszky tudósítását, hogy átkelt a Dnyeszteren, a török földön levő Zamborba, Lengyelország más pontjára vonult, hogy a szandomiérczi szövetségekkel egyesüljön. Azt tanácsolta Benyovszkynak is, hogy hasonlóképen cselekedjék. Benyovszky belátva, hogy egyedül maga az orosz hatalomnak ellenállni nem tud, követé tehát a tanácsot. Csakhogy a choczimi pasa csúful rászedte, mert a muszkákat majdnem Choczim ágyúi torkában visszaverte, nagy bajjal tudott Galicziába visszavergődni.

Ekkor már majdnem 4000 katonája volt, de ezeknek korántsem volt olyan csüggedetlen lelkük, mint vezérüknek. A megfélemlített seregéből mintegy másfélezer kivált s tisztjeivel együtt otthagyták a vezért. Köröskörül oroszok portyáztak, élelmiszerben nagy volt az inség, fogytán volt a puskaapor, sok a sebesült. Azt forgatta az elméjében, hogy Magyarországra menekül, ott egyesül Pulavszkyval s újra reátmegy az oroszokra. A katonái hallani sem

akartak erről. Így éhségtől s nyavalyáktól elcsigázott seregével a muszkák biztos zsákmánya lőn, s néhány vitéz harcz után 1769 május 20-kán Szuka nevű falunál, három sebből vérezve, harmadszor esett orosz fogságba.

Ilyen sorsra jutott a magyar gróf, kinél bátrabb és lelkesebb hőse kevés volt a szerencsétlen lengyel felkelésnek.

A nemzet önmagát hagyta el, így hagyta el őt az Isten is. Az a néhány önfeláldozó hős nem tartóztathatta fel a végzet sujtó kezét.

A népek erejét megbomlasztó egyenetlenség gyászos következménye volt Lengyelország pusztulása. Önzés, irigység hintették el a károhozatos magvat. Ebből csirázott ki a romlás.

Még egy emberről kell itt megemlékeznünk, kit hősünkkel a sors együtt emelt és sujtott. Rontó Pál ez, a magyar közhuszár, Mária Terézia korából, kinek kalandokban dús életét Gvadányi — Benyovszky történetét is hozzá csatolva — versekben írta le. Ez a költő szerint a lengyel háború idejében szökött át Máramarosból, s a gróf seregéhez csatlakozott. Később szolgálja lett, vele orosz fogságba került s jó és balsorsában, szárazon és vízen, minden kalandjában híven osztozott, míg Benyovszky Madagaszkárból hazánkba vissza nem tért. Ekkor Rontó Pál József császártól szökése miatt kegyelmet kapott, Egerben letelepedett s ott még sokáig élt. Egyetlen egri születésű embert ismertem, a ki elmesélte nekem,

hogy mint gyermek, sokszor látta Rontó Pált és saját szájából hallá kalandjait, melyeket vén katona módjára örömetst regélt el. Ennél többet róla nem hallottam.

Térjünk vissza Benyovszkyhoz, kit az oroszok harmadszor fogtak el, kinek a fejére már előbb vérdíjat tűztek ki, mint valami gonosztevőre. Minő sors várhatott reája halálos el-
lenségeinek a körmei között? . . .

IV. FEJEZET.

Orosz fogságban. Benyovszky szenvedése. Újabb összeesküvés, újabb fogság. Szibéria.

Az orosz fővezér vadállati kegyetlenséggel bánt a kiváló fogolylyal. Nem törődött azzal, hogy sebesülten van dolga, azt sem engedte meg, hogy sebeit bekötözzék. Lánczot veretett a kezére-lábára, fegyveres katonákkal körülvétette, s úgy indította el Kiev városa felé.

A szegény sebesült nem tudott Polonna városánál tovább menni. Akár akarták, akár nem, ott kellett őt hagyni, mert immár jártányi ereje sem volt.

Itt egy emberségesebb parancsnok keze alá került, a ki őt kigyógyította sebeiből, sőt még pénzt is adott neki, de hirtelen más parancsnok jött, ez talán még a vezérnél is kegyetlenebb ember volt. Benyovszkyt nyolczvanad

magával egy bűzhödt üregbe záratta, melybe sem világosság, sem friss levegő nem hatolhatott be. Eledelük kenyér és víz vala, börtönük éjjel-nappal zárva volt, s onnan egy pillanatra sem távozhattak, így a levegő annyira megromlott s oly mérgessé vált, hogy hús-

Lánczot veretett a kezére, lábára.

nap alatt harminczöten haltak meg. Az embertelen pribékek a hullákat nem távolították el, ott rothadtak, s tovább fertőztették a levegőt. Julius 16-án jött a paráncs, hogy a lengyel foglyokat tovább kell szállítani. A csapatot vezető kapitány, az előbbieik méltó czinkostársa, a szegény rabokat sovány élelmök fe-

től megfosztotta, s bármily zord volt az idő, a szabad ég alatt hálátá, hogy az útban eső falvak lakóitól pénzben zsarolhassa ki a szállást, melyet foglyainak az orosz törvények értelmében adniok kellett volna. Az elgyötrött foglyokat megkorbácsoltatta, ha lassú menetben haladtak, s a mankón biczegő Benyovszkyval is úgy bánt, mint a legalsóbb rendűekkel. Így a 782 főnyi csoportból csak 148 ért Kievbe, a többi utközben vagy meghalt, vagy haldokolva elmaradt.

Kieuban eleinte folytatták a kegyetlenségeket. Benyovszky forrólázba esett, s ez annyira elcsigázta, hogy midőn a kormányzó a foglyok felett szemlét tartott, nevét sem tudta kimondani. Meglágyítá ennyi nyomor a muszka pribéknek a szívét, jobb szállást rendelt a grófnak, s orvost küldött hozzá. Szállásadó gazdája, egy Levner nevű becsületes német kereskedő, nemcsak ottlétében gondoskodék testvérileg felőle, de midőn Kazan felé tovább szállították, még 200 rubelt is ajándékozott neki. Ezt az összeget azonban, hogy az orosz katonák tőle el ne rabolják, nem a grófnak adta át, hanem számára a vezető tisztnek. Útközben a gróf pénzt kért a parancsnoktól, de ez eltagadá az összeget, bosszúból az egész úton át gyötré őt, s Kazanba érkezvén, annyira rágalmazta a kormányzónál, hogy ez Benyovszkyt ismét vasba verette s börtönbe vetette, melyből csak már ott levő barátjai,

Czernecky, Potocki és Pulavszky grófok kérésére szabadult ki.

Itt kezdett némileg jobbra fordulni a sorsa. Börtönéből magánlakásba jutott, társaságokba

A börtönben.

járhatott. Kedves egyénisége, műveltsége, és hőstetteinek híre sok barátot szerzett neki a kazani előkelő oroszok közt. Főleg hadi érdekeit becsülték sokra, mert az e vidéki orosz nemesség és papság épen nem vala megelégedve II. Katalin czárné kormányával, s a

még lappangó gyűlölség most mintegy új táplálékot nyert, midőn a hadsereg dél s nyugat felé elfoglalva, Kazanban alig 400 katona s 7000 lengyel fogoly volt, s ezen kívül a kazani tatárok vagy 10,000 főnyi segítsége megígérve volt. E körülmények közt megbecsülhetlen vala az elégteleneknek oly jeles katona közreműködése, minőnek Benyovszkyt ismerték. Rövid idő múlva nyilatkoznak is neki terveik s eszközeik felől, s titkon felszólították őt, hogy csatlakozzék hozzájuk, igyekezzék fogolytársait is az ügynek megnyerni. Ő szokása szerint udvariasan bár, de kitérőleg válaszolt s társaival tanácskoztak. Ennek az lőn eredménye, hogy a lengyelek összeesküvésbe nem bocsátkoznak, de ha az elégtelen oroszok őket felszabadítják, ügyökért fegyvert fognak ragadni, s mindaddig harcolnak, míg a szövetezés vezérsége ezt kötelességükké fogja tenni.

Az összeesküvés hirtelen és messze elterjedt, s már csak a kazani tatárok megérkezésére vártak. Benyovszky boldognak érzé magát annyi kín és megaláztatás után, testben és lélekben megerősödve, kalandos vágya csakhamar újra föléledt. A művelt emberek rokonszenve és becsülése élesztette önérzetét, s álmódzott újra csatáról, diadalról, hadi dicsőségről. Ily édes reményekben nyugodott le november 7-ikén, midőn éjfél tájban ajtaján kopogást hall: gyanú nélkül s öltözetlenül

Részlet Kievvárosából.

megy le, az ajtóban tisztet s egy csapat katonát pillant meg, kik Benyovszky hollétéről tudakoznak. Egy percz alatt megértette a dolgot. Az összeesküvést fölfedezték, s ime most azért jöttek, hogy elfogják.

Szerencsére az elfogási parancscsal megbízott tiszt nem ismerte Benyovszkyt. Ezt a körülményt hirtelen javára fordította Benyovszky. Azt felelte a tiszt kérdésére, hogy ott lakik. A tiszt kiragadta a kezéből a gertyát, s rohant fel katonáival, a cselédnek tartott gróf pedig kimenekült az ajtón, fogolytársa s meghitt barátja Winbladth őrnagyhoz, s ezzel együtt Tsebökszer helységbe siettek. Itt néhány összeesküvő minden szükséges holmival ellátta őket. Vakmerően egyenesen Pétervárnak indultak, okosan gondolván, hogy ott őket senki sem fogja keresni, s hogy ott legkönnyebben akad alkalom az Oroszországból való menekülésre.

Benyovszky inasának adá ki Winbladthot, s egy hollandi hajókapitánynyal megalkuvék, hogy elszállítsa őket. A kapitány azonban alkalmasint gyanusnak látta az utasokat, s elárulta őket, mert azon helyen, hol másnap a hollandival összebeszélésök szerint találkozniok kellett volna, az oroszok elfogták mindkettőjüket. Kezdődtek ismét a kínszenvedések napjai; börtön, fenyegetés, vallatás, durvaság, kínzás s minden ily eszközöket felhasználtak bírái arra, hogy oly vallomást csikarjanak ki

Szibériai börtön belseje.

belőle, minőt magok óhajtottak, de Benyovszky rettenthetetlen jelleme és éber okossága meg-
hiúsíták a galád törekvést. Minthogy a szöké-
sen kívül sem ellene, sem mások ellen egyéb
bünt kisütni nem tudtak, egy nyilatkozatot
irattak alá vele, hogy ő a cárné ellen soha
és semmi hatalomnak sem áll szolgálatába, az
orosz birodalmat tüstént elhagyja, s oda halá-
los büntetés alatt soha vissza nem tér.

A szabadulás édes reménye töltötte el szí-
vét, tervezgette, hogy hazatér az ő édes hazá-
jába, midőn 1769. december 4-én éjfélkor juh-
bőrbundába öltöztették s ismét vásra verve
szánba ültették, s gyorsan vágattak vele a
csikorgó hósivatagon. A csörgők zörgéséből
sejté, hogy több szán követi, de arról még
csak sejtelve sem volt, hogy azok a szánok
hova mennek, hogy őt meg a többieket hova
viszik. Az első állomáson a másik szánban
Winbladth barátját pillantá meg; a kemény
hidegben sebei újra fájni kezdtek, de reménye
el nem hagyá. Megkérdezte az orosz tiszttől,
hogy hova mennek. S tőle ezt a szót, ezt a
rettenetes szót hallotta: *Szibéria*.

Könnyen elképzelhetjük Benyovszky két-
ségbeesését, midőn erre a borzasztó való-
ságra ébredt. Ki nem hallotta Szibéria hírét,
az óriási sivatagét, hol a hegyeinkkel egykorú
jég a kiveszett mammuth ép példányát, Isten
tudja hány ezer meg ezer év óta majdnem
korunkig fentartotta, s melynek zordon földén

s még zordonabb ege alatt lakni a szabadnak is csapás, hát még a szegény elítélt foglynak, kinek ott a prémes állatokat kell vadásznia, vagy a bányák sötét gyomrában kínos munkát kell végeznie. Ide vitték nyílsebességgel a szánok Benyovszkyt, s már 1770 jan. 20-án Tobolszkban, Szibéria fővárosában volt, Pétervártól 780 mérföldnyire.

V. FEJEZET.

A szibériai rabság. Új ismerősök, új tervek.

Mintha a balsors ez iszonyú csapás után maga is megsokalta volna Benyovszky üldözését, épen a legborzasztóbb perczben, midőn Szibéria vadonáiban, kivette a művelt világból, annak a reménye nélkül, hogy oda valaha visszajuthat, tekinté kinjainak új s talán utolsó hazáját; tapasztalá az itt legkevésbé várt enyhülést. A tobolszki kormányzó szokatlanul engedékeny volt. Jóakarattal megengedte neki, hogy *irhasson*. Mily csodálatos enyhülés volt a száműzötteknek az, hogy leirván szenvedéseit, mintegy önmagával társaloghatott.

Tobolszkban hagyták őt, míg egészsége helyreállt, csak február 4-ikén indultak tovább a foglyok és kísérők 16 szánon. Terhes volt a lakatlan sivatag dermedt fagyában az utazás, terhes az élelem szüke, s a szabad ég alatt

magas hóban töltött éjszakák. Az út fáradalmaiban, kivált midőn néha hetekig kellett vándorolniuk a nélkül, hogy emberi lénynyel találkoztak volna, néha minden lovaik kidőltek, többször buktak vadászó, már itt meghonosult sorsosaikra, kikben saját jövő inségük képét látták, de mind nyugodtan tűrék e

Nogai tatár.

bajokat, mert kísé-
rőik szelidek és sor-
suk iránt résztve-
vők valának, s a
városokban, hol pi-
henés várt reájuk,
minden hivatalnok
és polgár tehet-
sége szerint köny-
nyített sorsukon.
Sőt Tomszk város-
ban egy tatár prém-
árus még azt is
megígérte, hogy Be-
nyovszkyt átszök-

teti Kinába, s biztosította őt, hogy sikerülni fog a dolog. A gróf hajlandó is lett volna a kalandot megkísérteni, de 300 mérföld gyalog-út várt volna reá, annyi erőt pedig nem érzett magában, hogy ezt megtehesse. A nemes tatár 900 rubelt ajándékozott a grófnak. Benyovszky ezt az összeget rabtársaival megosztotta. A kíséret főnökének is szánt ajándékot, de az nem fogadta el.

Benyovszky egy Izirga nevű kis és csak száműzöttek által lakott faluban, egy Orosz nevű magyarra talált, a ki az előtt Horváth orosz tábornok alatt egy orosz huszár-ezred-

Átkelés a Lena folyón.

ben őrnagy volt; s mert elbocsátását kéré, hogy hazájába visszatérhessen, ide száműzték. Magában a tobolszki tartományban ekkor 22.000 száműzött lakott, kik mind vadászatból éltek, tehát fegyverhasználati joguk volt. Benyovszky csodálkozva mondá Orosznak,

hogy ennyi ember eddig meg nem kísérté szabadulását. Orosz elmesélte, hogy néhányan már át akartak Perzsiába szökni, de a vad nógai tatárok rajtok ütöttek és megölték őket. A többiek aztán visszariadtak a veszélytől.

Tomszkból hosszabb pihenés után május 11-én indultak, még mindig hóban, s az előbbinél még több sanyarusággal küzdve, annyira, hogy kíséretükből nyolcz kozák halt meg, s később egy hegylánczon átkelve, csak vízbe-áztatott nyirfa-kéreggel éltek, míg a Lena folyót érván, ugyanazon kéregből készült sajkákon kényelmesen utaztak Jakuczkig, hová szent István király napján érkeztek meg.

E városban Benyovszky megismerkedett egy Hoffmann nevű seborvossal, kit az orosz kormány Kamcsatkába rendelt kormányorvosul. Ez az éles eszű, kedves és nemes kedélyű férfiú s a gróf már első találkozásuk alkalmával igen megszerették egymást. Az orvos bizalmasan megvallotta a grófnak, hogy állomását ő is csak száműzésnek tekinti, s azt tanácsolta, hogy Kamcsatkában tüstént iparkodjanak tengeren Japánba vagy Kinába menekülni.

A két férfiú barátsága napról-napra bizalmasabb lett. Gyakran tanácskoztak és tervezgették, hogy mi módon eszközöljék a megszabadulást. A gróf magára vállalta, hogy a rabokat is beleavatja a titokba, s kezeskedett róla, hogy a titok nem pattan ki.

A száműzöttek örömmel fogadták az aján-

latot; eskü szentségével megpecsételt szövetséget kötöttek egymással; e szövetség kiválóbb tagjai Benyovszky vezetése alatt a következők voltak: Hoffmann orvos, Winbladth volt lengyel őrnagy, Baturin ezredes, Panov és Stefanov kapitányok, Sofronov titkár; Hoffmann

Iramszarvas szánon folytatták útjokat.

nem számítva, mind száműzöttek. A terv végrehajtását természetesen csak Kamcsatkában remélhették. Titkon égett a vágytól lelkük, s már-már szerettek volna azon a zordon helyen lenni, hol reájuk e remény híján a kétségbeesés várt. Sürgették a jakuczki kormányzót, hogy indítsa őket minél előbb útnak.

Végre augusztus 29-dikén megindult a szám-
űzöttek csapata.

Száz korbácsütés.

A rövid nyár mulófélben volt, ismét szánon
folytatták útjokat, csakhogy most már iram-
szarvasokat fogtak be. Ezek az állatok naponkint

20 mérföldet s ha kell többet is megtesznek s egy pár marok a hó alatt is termő mohával megelepszének. Útközben a kísérő kozákok, tisztek s legénység pénzben játszottak. A kapitány egy közlegénynek minden pénzét elnyerte, ezt vesztesége haragra lobbantván, goromba lőn főnöke irányában. A kapitány száz korbácsütéssel büntette a vakmerőt. Jellemzetes azonban az ottani viszonyokra, hogy a legénység nem hallgatott tisztjére, sőt pajtásuk pártját fogván, a kapitányt levetköztették s kamatostul visszafizették neki a korbácsokat. Ez a furcsa esemény a kíséret között viszálykodást idézett elő. A foglyokra nézve azonban nem volt rossz hatású; kivált azután, hogy a kapitány, mikor egy folyón keltek át, beleesett a vízbe, s ott is veszett volna, ha Benyovszky meg nem menti az életét.

Volt azonban nagy aggodalomra is okuk. Néhány nap mulva Jakuczkból egy futár érte őket utól. Azzal a hirrel jött, hogy Hoffmann meghalt, s iratait, melyeket a futár a kíséretet vezérlő kozák tisztnek adott át, a jakuczki kormányzó az ochoczkinak küldé. Benyovszky megijedt, hogy Hoffmann vagy elárulta őket halála előtt, vagy irataiban valami gyanusat leltek, különben miért küldötték volna azon lóhalálában utánuk a futárt. Benyovszky hamar kitalálta az egyetlen segédeszközt, a mely minden veszélynek elejét veheti. A foglyok, szerencsére, — mint útjokban mindenütt —

Jakuczkban is ellátták magukat elegendő pálinkával, már pedig a kozák még a lelkét is eladja az ördögnek, ha pálinkával fizetik meg. Epen e nap történt a kapitány vízbe heppenése; az éjjeli szálláson Benyovszky nagylelkűen kínálhatta a kozákokat pálinkával, hogy meg ne hüljenek. Rövid idő múlva az egész kozákság mély álomba merült. Benyovszky felbontá az iratcsomót, s meggyőződött arról, hogy gyanuja alapos volt. A jakuczki kormányzó következőleg tudósítá az ochoczkít: «Az Ochoczkba érkező foglyok igen gyanusak, főleg Benyovszky; tervök az, hogy Kamcsatkából valamennyi ottani száműzöttel hajón szökjenek meg, Hoffmann orvos is társuk volt, de ő meghalt Jakuczkban; előbb egy más száműzöttet titkába avatott, ez árulta el. Azért felszólíttatik az ochoczki kormányzó, hogy Benyovszkyt s társait Kamcsatkába ne küldje, tüstént vesse börtönbe, s további rendeletig tartsa ott. Hoffmann iratai azért küldettek át, mert németül lévén fogalmazva, Jakuczkban senki sem értené, az ochoczki kormányzó pedig német lévén, lefordíthatja».

Hoffmann irataiban az összeesküvésről egy szó sem volt.

Hajszálon függött tehát az összeesküdtek sorsa, Benyovszky ügyessége azonban a veszélyt is hasznukra tudta fordítani. A hivatalos stilusban jártas Sofronov által más levelet íratott, melyben a jakuczki kormányzó az

Két kozák megfagyott.

ochoczkinak foglyainkat, mint becsületes és igen jámbor embereket különösen figyelmébe ajánlja, s kéri, hogy Ochoczkbán minden lehető szabadságban részesítse őket, s minél előbb szállíttassa Kamcsatkába. Hoffmann iratait fordítás végett mellékeli.

Készen levén a levél, a csomagot ismét az előbbihez hasonló alakban összekötözték, s a kozákok, kiknek az irás erős oldaluk nem volt, felébredvén, semmit sem gyanítva, tovább utaztak. Oly dermesztő volt a hideg, hogy két kozák megfagyott. A levél-változtatást illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy ez csak Szibériában sikerülhetett, hol a roppant távolság és borzasztó utak miatt a közlekedés igen gyér vala, s így bizvást remélhették, hogy számba véve még a hivatalos eljárás lassuságát is, egy-két év eltelhetik, mielőtt a hamisítás nyomára jöhetnek.

Joduma nevű faluban kutyaikat fogtak szánjaik elé, mert e boldogtalan földön a szegény ebeket vonómarhákul is használják, sőt húsát is megeszik. Sok bajuk volt, csak a mély hó vala szerencsájük, mert hegységeken kelvén át, a szánból néha tíz ölnyi mélységbe zuhantak, s csak a puha hónak köszönhették, hogy életben maradtak. Végre Ochoczkaba értek. Ez az éjszaki oczeán partján fekszik, s e vidéken a legjelentékenyebb orosz város, van kormányzója és négy kormányzószék, úgymint közigazgatási, hadi, tengeri és kereskedelmi, me-

lyeknek tagjai néha hat napig egy huzamban részegek voltak; hogy valaha egyfolytában ennyi ideig józanok is lettek volna, azt nem jegyezte fel a krónika. A kormányzó talán azért, mert természeténél fogva szelid ember

Ochoczki kikötő.

volt, talán azért, mert a hamisított levél figyelmét nem tévesztette el szem elől: igen emberségesen bánt a száműzöttekkel. Tőle tudta meg a gróf, hogy mily roppant nyeresége van az orosz kormánynak a szibériai állatbőrökből, melyeket Kinában drága pénzen ad el. Ochoczokban kellemesen telt el az idő, de nekik

mégis érdekekben volt, hogy Kamcsatkába siessenek, mielőtt tervök netalán felfedeztetnék; ezért magok kérték a kormányzót, hogy minél előbb szállíttassa őket tovább. November 22-én Szt. Péter és Pál nevű nyolcz ágyus postahajón elindultak.

VI. FEJEZET.

Benyovszky megmenti a hajót Kamcsatkában. A száműzöttek életmódja. A menekülés terve érlelődik. Benyovszkyt a sakk pénzhez juttatja.

A hajósnép méltó párja volt az ochoczki tengerészetnek. Már az első napon annyira leitták magokat, hogy a foglyok komolyan gondolkodtak a hajó elfoglalásáról és a szökésről. De a tenger szörnyen háborgott, a menekülés tehát nem volt ajánlatos. A fergeteg csakhamar oly dühös lett, hogy a hajó két árboczát kettétörte, s a hajót, mint holmi dib-dáb játékszert cél és irány nélkül tánczoltatták. A zajra szobájából részegen előmászó kapitánynak a letörő árbocz zúzta össze a karját. Ha azt akarták, hogy a tenger mélye a hajót ne nyelje el, a kormányt át kellett Benyovszkynak adni, a ki értett is a mesterségéhez, józan is volt. Benyovszky megkísérlette rávenni a legénységet, hogy Korea félszigeten, melyhez őket a vihar közel ragadta, partra szálljanak, honnan,

mivel ezen ország már a Kinai birodalomhoz tartozik, a száműzöttek tovább szökhettek volna. A száműzöttek ebbe nem akartak beleegyezni, s így nem maradt egyéb hátra, mint Kamcsatka felé venni az utat.

És a viharrongálta hajó szerencsésen megérkezett rendeltetése helyére.

1770 december 2-án, tehát két nap hiján egy egész évi utazás után ért Benyovszky száműzetése honába. Kamcsatka félsziget Ázsia északkeleti részén fekszik, Európa határától legalább 800 mérföldnyire, hajó ritkán látogatta partjait, s így évenként egyszer-kétszer hallhattak valami újságot a művelt világból: lakói szerencsétlen száműzöttek, durva, iszákos kozákok, néhány hivatalnok, kiket jobbadán büntetésből küld ide a kormány, egy-két minden módon meggazdagodni vágyó bőrkereskedő, s néhány ezer vad kamcsatkai benszülött, szegény, ronda nép. Az éghajlat oly zordon, hogy a tél ott kilencz hónapig tart, s azon rövid idő alatt, mi nyárra jut, nem érik meg majd semmi gyümölcseink, gabonáink és veteményeink fajtáiból. Azért az élelem halból s más, néha undorító állatokból áll. A halat a vízben megrothasztják, s aztán leszűrve, bor gyanánt iszszák. Szánaikba csak kutyát fognak, mert takarmány hijában lovat — ha a hideget kiállná is, — nem tarthatnak, így a lakók egész keresete vadászat és halászat.

Ily országban lakni még szabadnak is kín ;

hát még a száműzötteknek, kiknek akkori állapotáról a következőket jegyezzük meg: Minden száműzött kap a kormánytól az első három napra eledelt, azontul pedig el kell magát tartania. Kap vadászfegyvert, s más szükséges szerszámot, de ezért már az első évben köteles 160 p. frt árú bőrt s ezentúl évenként 82 darab különféle bőrt beadni, s hetenként a kormánynak egy napot robotban dolgozni.

Benyovszkynak, úgy látszik, nemcsak éles esze volt, hanem nagy szónoki tehetsége is. A kívül csak rövid ideig beszélt is, megnyerte a szívét, úgy értette a módját annak, hogy miképen lehet hatni a különféle emberekre. Így azon tisztet, kit a kormányzó a száműzöttek átvételére küldött, s kinek a gróf külseje feltűnően, ezen kérdéssel fordult hozzá: «kicsoda ön?» E rövid válaszzal: «katona, hajdan tábornok, most rabszolga», annyira meghódítá, hogy ez a véletlenül útjukba akadó régibb száműzöttekkel neki mindjárt hosszabb beszélgetést engedett meg. Ezekre pedig oly hatást tőn, hogy miután a kamcsatkai száműzöttek közt gyakori kellemetlenségekről szó lett, s a gróf közös javokra bizonyos rend behozását szükségesnek vélé, nemcsak mind beleegyeztek ebbe, hanem elhatározták, hogy Benyovszkyt fejükké választják. — Este érkeztek Kamcsatkának Bolsereczkoi-Osztrog nevű fővárosába, másnap a várba mentek Nilov

Szibériai rab lánczaverése.

kormányzóhoz, ki őket, s különösen Benyovszkyt a hajó megmentése miatt nyájasan fogadta. Aztán Tsudeikin titkár fegyvereket, szerszámokat és három napra való élelmet adatott nekik, melyeket már meghonosult bajtársaik kutyaszánjaira rakván, azoknak nyolcz kunyhóból álló falucskájába költöztek, mert ott kellett tanyát fogniok, míg maguknak kunyhót építhetnek.

Benyovszky Krustiev nevű száműzötthöz szállt, ki a többiek előtt kiváló tiszteletben állott, s a grófnak később bizalmas barátja lett. A mit az új vendégek itt a kamcsatkai élet örömeiről megtudtak, még inkább buzdítá őket, hogy életök koczkázásával is igyekezzenek megmenekülni a nyomornak e hazájából, sőt a tüzes Panovot annyira elragadta szenvedélye, hogy Krustiev kénytelen lőn őt vigyázatlan szavai miatt óvatosságra inteni. Ez első barátságos együttlét eredménye az lett, hogy miután télen át új házakat építeni különben is majdnem lehetetlen, a régi száműzöttek az újakat tavaszig kunyhóikba fogadják.

Benyovszky menekülési szándéka iránt gazdájával hamar tisztába jött. A gazda esküvel ígérte, hogy huszad magával beáll az összeesküvők közé, de nagyon lelkére kötötte Benyovszkynak, hogy vigyázzon ő is, társai is, mert egy törvény minden száműzöttnak szabadságot ígért, ki társai bármely tiltott merényét a kormánynak feladja. A megbizhatób-

Szibériai kunyhó.

bak tüstént egyesültek a vállalatra és Benyovszky főnöksége alatt választmányt neveztek ki, melynek tagjai a következők voltak: Panov, Baturin, Stefanov, Szolmanov, Winbladth, Krustiev és Vazili, a gróf régi inasa. Ez az utóbbi nyilván Rontó Pál, mert mivel őt Benyovszky régi inasának nevezi, világos, hogy őt sem Kamcsatkában, sem Oroszországban nem fogadhatta, s így lengyel földről hozható csak magával. Ezek megtörténvén, társaságuk számára szigorú törvényeket szabtak, melyeknek az ügy előmozdításán kívül főleg az volt a célja, hogy mindennemű árulást lehetlenné tegyen.

A társaság így szervezve lévén, az új száműzöttek tisztelkedni mentek a kormányzóhoz, a ki ezalatt megtudta, hogy Benyovszky több nyelven beszél. Ez épen kapóra jött a kormányzónak, mert egy fiú és három leánygyermekének házitanítóra volt szüksége. Megbízta tehát a grófot, hogy végezze e tiszte. Hogy a gróf ebbeli kötelességének megfelelhessen, őt minden közmunkától felmentette, s annyi élelmezést rendelt számára, a mennyi egy katonának járt. S mintha a szerencse egyszerre kegyébe fogadta volna szerencsétlen hősünket, rögtön újabb jóval tetéze az előbbit. A kormányzótól Novoszilov kancellárhoz mentek, kit Koloszov kozák parancsnokkal sakkot játszva találtak. A kancellár játéka már veszendőben volt, pedig 500 rubel for-

gott koczkán — 1 rubel több mint három korona; ~~80~~ Benyovszky pompásan értett e nehéz játékhoz, s Novoszilov helyét átvevé s meg is nyeré, s még más három játékot, miért 200 rubel lőn jutalma. Felszólíták egyúttal, hogy a titkár és hettman nevében nagy pénzben játszszerék néhány gazdag kereskedővel, díjul a nyereség ötödét ajánlották fel neki. A gróf, kinek vállalatához sok pénz kellett, szívesen reá állott, s midőn haza érvén, társainak a már nyert pénzt megmutatta, leirhatalan volt az öröm.

Benyovszky megkezdé másnap a tanítást, de már az első órában oly nagy hatást tőn reá Afanaziának, a kormányzó legfiatalabb, ekkor 16 éves leányának szépsége, jósága, hogy azt leírni nem lehet. Benyovszky 29 éves volt, megérthető tehát, hogy a még fiatal, művelt s finom társalgású férfi elragadta a tapasztalatlan leányt, ki zordon hazájában, mint új fensőbb tüneményt tekintette őt. Méltatlan szenvedése még érdekesebbé tették őt. Szegény Afanazia, midőn az első francia szót szívdobogva rebegte tanítója után, nem is gyanította, hogy a magyar gróf minő fontos személy lesz élete regényében.

Afanaziának szülei is annyira megszerették gyermekeik tanítóját, hogy Nilov őt mindjárt az első lecke után egy szánnal, két kutyával s ráadásul egy éktelenül csúf kamcsatkai rab-szolganővel ajándékozta meg. A száműzöttek

főnököknek ez új felmagasztalásában már szabadulásuk biztosítékát látták. Csak a heveskedő Panov tört ki, s azt hajtogatta, hogy a kormányzó új kegye bizonyosan megcsappantja a gróf buzgóságát. Még többet is akart mondani, de Benyovszky megnyugtatta őt, s ismét esküvel erősítette, hogy ő száműzött társait soha semmiféle körülmények között sem hagyja cserben.

Sakkozó tatárok.

Még aznap néhány kereskedő felszólította a grófot, hogy nyilvános iskolát állítson fel, Benyovszky azonban csak úgy állott reá, ha gyermekeit a kormányzó is oda fogja küldeni. A kanczellár és hettnan Kazarinov kereskedővel szerződést kötöttek 50 játék sakkra, egyenkint 300 rubel volt a tét, melyeket az említett jutalomért Benyovszkynak kellett eljátszania. Így mindinkább jobbra fordult sorsa, de ő lelke egész hevével csüngött azon a gondolaton, hogy minél előbb lerázza bilincseit, haza menjen, s meglássa szegény hitvesét, kitől olyan hamar kellett elválnia.

Ennyi kitüntetésnek természetes következtése az lett, hogy közte s a tartomány úri

rende között csakhamar megszűnt minden különbség, mely a száműzötteket a szabadok társaságából rendszerint ki szokta zárni, s lassankint a többinek is elnézék azt, mit a grófnak kivételesen megengedtek. Ezalatt az összeesküdtek száma is szaporodott, köztük minden állású száműzöttek, még egy orosz herczeg is, ki már húsz éve lakta Kamcsatkát, sőt, mi leginkább tanúsítja az ottani élet keserveit, több szabad lakó, orosz katonatisztek, sőt egy szabad orosz pópa is beálltak a szövetségbe. Benyovszky ügyes sakkjátékának híre már annyira elterjedt, hogy több kereskedő eljött hozzá, s kérte, hogy nagy pénzben játszszon velök. A gróf nem mulasztá el, hogy rubellel terhelt erszényeiket kissé megapaszsa.

VII. FEJEZET.

Orvtámadás Benyovszky ellen. A mérgezési kísérlet. Afanazia szerelme szabaddá teszi a grófot.

A sakk-szenvedélyét drága pénzen megfizető kereskedők között volt egy Tsuloznikov nevű ember is. Ez a Tsuloznikov a kormánytól Ochoczkban tengeri vidra vadászatra hajót kölcsönzött ki, mely Kamcsatka partjain megfeneklett. Legénysége 28 szabad vadászból állott, kiket a kalmár katonasággal akart arra kény-

szeríteni, hogy a hajót ismét vízbe huzzák. Ezek ellene előbbi rossz bánásmódjáért is fel voltak bőszülve. Elhatározták, hogy ha csak lehet, vízre húzzák a hajót, de rajta el is szöknek, magok azonban a hajózáshoz nem értvén, Szibaev összeesküvőtől kértek tanácsot. Ez a dolgot Benyovszkyval közölte, a ki nagy óvatossággal értekezék a vadászok két főnökével, de mivel a hajó vízbe vonható nem volt, az ajánlatnak sikere nem is lehetett. Tsuloznikov azonban vagy gyaníta valamit, vagy azért, mert Benyovszky az ő emberei közül néhányat háza felépítésére szegődtetett: a grófot megtámadta, hogy embereit lázadásra ingereli, s ezért őt a kormányzónak bepanaszolja. De a tapasztalt Benyovszkyt megijeszteni nem volt könnyű dolog. Látván, hogy ellensége semmi bizonyost nem tud, nemcsak lehordá őt, de a zajra ott termett száműzöttek a folytonosan dühöngő kereskedőt meg is verték. Benyovszky ellenét ügyesen megelőzve, maga jelenté fel az eseményt a kormányzónak, ki a kereskedőt tüstént színe elé idéztette, s nemcsak keményen megdorgálta, hanem jövőre a legkisebb kihágás esetére börtönnel is fenyegette. Tsuloznikov azonban boszuját nem bírta elfojtani. Egy rokonával lesből még aznap dorongokkal s késekkel támadta meg a grófot, ki, bár sebesülten, erősen védte magát, s a kereskedő rokonát úgy fejbe csapta, hogy még aznap meghalt, s a hasonlóképen legyőzött Tsuloz-

nikovot pedig félévi közmunkára s vagyonvesztésre ítélték.

Alig hogy e támadásban kapott sebeiből fellábadt Benyovszky, már 1771 ujév napján társaival együtt a megmérgezés veszélyének volt kitéve. Ennek is az volt az oka, hogy a sakkjátékban nyert. Újév ünneplésére a száműzöttek ugyanis összegyűltek; alighogy megitták a theát, gyomorrágás kezdé őket kínzani, szerencsájökre Panov a czukor sós ízéből gyanítá, hogy az meg van mérgezve, tüstént halzsirt s később iramszarvastejet ittak reá. Egy társuk belehalt, de a többi a haláltól szerencsésen megszabadult. Még hosszú ideig sínylettek a mérgezés következményeit. Felüdülván, a czukrot, mely Kazarinov ajándéka volt, csakugyan mérgesnek találták. Benyovszky ezt az eseményt a kormányzónak feljelenté. A kormányzó magához hívatta Kazarinovot, s ugyanazon czukorral édesített theával megkínálta; ez a biztos halált látva maga előtt, megvallá bűnét, de bevádolá a grófot, hogy a többi száműzöttekkel összeesküdött, hogy megfognak szökni. Úgy mondá, hogy ezt ő egy Piatsinin nevű embertől hallotta. Benyovszky borzadva hallgatta a vádat, de jó szerencséje most sem hagyta őt cserben. A böszült Nilov nem is hallgatott Kazarinovra, hanem börtönbe dobatta. Benyovszky haza sietett s gyűlésbe híván társait, a jelenlevő Piatsinint árulásaért halálra ítélték, s még azon éjjel nagy titokban

agyonlőtték. A véletlen szerencse abban is kedvezett az összeesküvőknek, hogy a kozákok közt is volt egy Piatsinin nevű ember; a kanczellár csak ezt ismerte s tüstént vallatás alá fogta. Ez természetesen mindent tagadott, így Kazarinov vádja hamisnak nyilvánult.

Benyovszkynak a szabadulással sietnie kellett, ámde most a tenger még nem volt járható, nem tehettek tehát egyebet, mint azt, hogy tervüket végképen előkészítsék, hogy tavasszal az első kínálkozó hajón indulhassanak. Ezalatt folyt a sakkozás, s grófunk két szövetségesének csaknem 70,000 frtot nyert. Ez összegnek a tizedét bizonyos okoknál fogva a kormányzónak ajándékozták. Nilov nagy boldogan megparancsolta családjának, hogy ezt szépen köszönjék meg Benyovszkynak. Ezt az atyai parancsot senki sem teljesítette szívesebben, mint a szép Afanazia, de mérsékelni nem bírván érzelmeit, a köszönetben elárulá atyja előtt, hogy ő Benyovszkyt szereti. A kormányzó, bármennyire becsülé is a grófot, dühbe jött, midőn hallania kellett, hogy leánya — a kamcsatkai kormányzó leánya, — egy száműzöttnek ajándékozta a szívét. Benyovszkyt sértő szavakkal halmozá el Nilov, az indulatos és iszákos ember, a kanczellár és hettman azonban minden áron védték erszényük érdekében is a grófot s kérlelték és szelidítették a kormányzót. Elmondották, hogy Benyovszky mentette meg a hajót, hogy meg-

érdemelné a szabadságot, s hogy a kormányzónak joga van azt megadni, s hogy Benyovszkyra még fényes jövő várhat, mert nagyon eszes ember. E beszédek a kormányzó eszére hatottak, családja térdenállva kérte, hogy legyen jóindulattal Benyovszky iránt, mert az anya tudta és helyeselte leánya érzelmeit. E viharos jelenet azzal végződött, hogy a kormányzó jogánál fogva Benyovszkyt tüstént szabaddá tette. Okul pedig azt adá, hogy Kazarinov gonosztettének felfedezése által az egész kormányt megmentette a mérgezésről.

Benyovszky felszabadításának híre villámgyorsan elterjedt a városban. Hazamenet abban a hitben ringatta magát, hogy minő boldogok lesznek társai, s íme otthon egészen más várt rá. «Jó hírt hozok», e szavakkal lépett közéjük a gróf.

— E hír életedbe kerül áruló — kiáltott rá Panov szokott szenvedélyességével.

A gróf semmi kérésére nem nyert felvilágosítást, inkább hurczolák, mint vezetékek a rá váró közgyűlésbe. Két társa kivont karddal fogadta, az asztalon pedig méregpohár állott. Ezek láttára gyanítá Benyovszky, hogy árulónak tartják. Szót kére tehát, s egyszerűen, hímezetlenül elmondotta, hogy mi történt. Erre aztán mindnyájan észretértek. Bocsánatot kértek tőle, s különösen Panov, kit Krustiev előbb alig bírt visszatartani, hogy a grófot kihallgatlanul meg ne ölje. Most annál őszin-

több vala örömük, mert átlátták, hogy a gróf mint szabad ember, sikeresebben is működhetik közre, hogy óhajtott céljukat elérjék.

Míg e vihar így elvonult, egy más zaklatá Benyovszky keblét, nem oly vészes, de kínosabb, mert két szenvedély küzdött szívében halálos csatát: bármelyik győzzön, a vesztes fájdalma Benyovszky lelkét szaggattá, s ő most azoktól kére tanácsot, kik minden reményüket csak benne helyezték. A tárgy Afanazia szerelme vala. Tanácsra felszólította Krustievet s a pópát. Belátta a gróf, hogy a Nilov-család most már a házasságot sürgetni fogja, megvallotta tehát két társának, hogy neki van már hitvestársa. Azok azt tanácsolták neki, hogy vegye feleségül Afanaziát, s ne gondoljon a feleségére. Benyovszky ettől a gondolattól, mint becsületes férfiú, visszaborzadott. Viszont azt sem tehette, hogy a kormányzónak elmondjon mindent. Nem maradt tehát Benyovszkynak más választása, mint az, hogy az egybekelést minden kigondolható ürügy alatt a szökés perczéig elhalasztja.

Másnap nagy szertartással ment végbe a gróf hivatalos felszabadítása, s dobszóval hirdették ki a városban. A gróf, színre hálából, de valóban, hogy a város mellől, hol kellőnél több szemnek valónak kitéve, terveikre alkalmasabb helyre távozhassanak, azt az indítványt tette: engedjék meg neki, hogy Kamcsatka déli csúcsán telepedjék le társaival, ott a ga-

bona-termesztést megkísérthesse. Erre a célra a jelenvolt polgárok tüstént tetemes pénzt ajánlottak fel.

VIII. FEJEZET.

Az új gyarmat. A hatalmasok Benyovszky válain akarnak emelkedni és eszközeivé válnak.

Újabb árulás. Párbaj Stefanovval.

Ez a gyarmat igen megtetszett a kamcsatkai nagy uraknak, kik már úgy is ismervén Benyovszky nagy eszét, mind hárman, úgy mint a kormányzó, kanczellár és hetman, fel akarták azt becsületesen használni, hogy munkáját magokénak adva ki, a cárnétól nagyobb méltóságot nyerjenek. Ez volt leginkább a hatalmas pártfogás igazi oka, melylyel azonban a jámborok öntudatlanul saját vesztükre s Benyovszky terveinek előmozdítására dolgoztak.

Társait, úgy látszék, a szerencsétlenség — mint különben az aggkor szokta — gyermekekké tevée, mert ők, kik tegnap ölni akarák, ma örömkönnyek közt menték fel esküjétől, hogy nyugodtan élhessen szerencséjének, de ő bizodalmokat megköszönve, kijelenté: hogy minden áron széttöri rabságuk lánczait, s erre most nem várt alkalom nyílik, mert ők maguk mielőbb elköltöznek az új gyarmat helyére, Lapatkába, Benyovszky pedig megkéri a kor-

mányzót, hogy ha majd a tenger jégtől tiszta lesz, podgyászaikat hajón küldje utánok, ők ezt a hajót hatalmukba kerítik s istenhozzádot mondanak e szerencsétlen földnek. Igen kecsegtető remény volt ez, de a végzet nem akarta, hogy ily könnyen meneküljenek.

Benyovszky egész életében mindig nagy-lelkű volt személyes ellenségei iránt, most is. szerencséjében, nem feledkezett meg mások nyomoráról, s Kazarinovnak kegyelmet eszközölt ki; de vagyonát a háromfejű kamcsatkai kormány jónak látta vissza nem adni, s két évre a kurili szigetekre száműzték. Ez utóbbi büntetés lett volna, de Kazarinov végtelenül örült, mert az ottani bőrkereskedés módot nyújtott neki arra, hogy két év alatt elvesztett vagyonát visszaszerezze. A kormányzó I. Péter cár valamely törvényében egy szerencsés záradékot talált, melynél fogva a laptkai gyarmat alapításában résztvevő minden száműzöttet felszabadított; ezek szívből megköszönték ugyan jóságát, de azért arról a szándékáról, hogy megszökjék, egy sem mondott le.

A kegyelem-osztások után csakhamar előálltak az illetők titkos céljaikkal, s világos lőn, hogy mindenik Benyovszky vállain akar emelkedni. A kormányzó, mint illik, először — Kamcsatka tökéletes leírását kívánta, melyet saját neve alatt kinyomatván, a tudósokat pártoló cárnétól a fontos ochoczkai kormányzói

állomást remélte, helyébe a kan-
czellár szeretett
volna kamcsat-
kai kormányzó
lenni. De mind-
ezeknél óriásibb
vala a hettman
nagyravágyása ;
ő az Ázsia és Eu-
rópa közt fekvő
Aleuti szigeteken
Benyovszky se-
gedelmével gyar-
matot akart ala-
pítani, s onnan
Californiát elfog-
lalni.

Hogy azonban
Kamcsatka le-
írása minél ala-
posabb legyen, a
kormányzó Be-
nyovszkyval be-
akarta az orszá-
got utazni, s an-
nak minden ne-
vezetességét s

kincseit fel akarta kutatni. Az elindulás előtt
azonban két nappal egy fényes ünnepélyen,
melyet a volt száműzöttek adtak, a kormányzó

Aleuti vidravadászok.

leányát, mint Benyovszky jegyesét mutatta be a kamcsatkai nagyvilágnak.

A fényes kézfogó után kezdődött Kamcsatka beutazása, de czélunkon kívül van annak különben sem érdekes leírását közölnünk. Csak azt jegyezzük meg, hogy Nilov azt az értekezést, melyet mint útjok eredményét Kamcsatkáról jövőendő veje átnyújtott, remeknek találta.

Útközben azonban új árulás fenyegette az összeesküvést. Levontiev nevű száműzött utánok utazott, hogy a kormányzónak mindent eláruljon, de útközben megbetegedvén, levélben fedezte fel az összeesküvést. A szerencse ismét kedvezett hősünknek, a levél felbontatlanul jutott Benyovszky kezébe, ki azt megsemmisítette s az árulót méreggel végeztette ki. Ugyan ki kutatta volna, hogy mitől halt meg az amúgy is beteg Levontiev? Az újabb árulás azonban arra bírta az összeesküdteket, hogy hazaérkeztekor teljes hatalommal ruházták fel Benyovszkyt. Megadták neki a jogot, hogy újabb terveit csak azokkal közölje, a kikkel akarja. Ezt az indítványt csak az egy Stefanov ellenzé, ki Benyovszky iránt most először mutatott dühében annyira ment, hogy a társaság nagy része az ily embert veszedelmesnek tartva, elítéltetését sürgette. Benyovszky más módját ajánlotta a személyes természetű viszály elintézésének. Párbaj lőn köztük, melyben a gróf első csapásra kiüté Stefanov kezéből a kardot, de előnyét nagylelkűleg nem

Benyovszky megkegyelmez Stefanovnak.

használva, visszalépett; az alávaló erre pisztolyt süte reá, mely azonban csak karját karczoló. Ekkor Benyovszky földhöz sújtá az újra löni akarót, s az előrohanó segédek meg akarták ölni és Stefanov ismét csak a gróf nagy lelkének köszönhetette életét; evvel azonban még sokszor gyalázatosan visszaélt, mint ezt később látni fogjuk, sőt majdnem rögtön e tett után Benyovszkynak szemébe mondá, hogy őt Afanazia szerelmeért gyűlöli, s e gyűlölséget a gróf nagylelkűsége legkevésbé sem enyhíti, azért ha Benyovszkynak kedves az élete, ölje meg őt. Benyovszky minden módon iparkodék a dühöngőt lecsendesíteni, mi csak azon nyilatkozata által sikerült, hogy ő nagyon becsüli ugyan Afanaziát, de nőül venni soha sem fogja. Erre Stefanov nemcsak megnyugvók, de a szabadulás percében a leányka elrabolására engedelmet is kért.

A becsületes Benyovszky örvendett, hogy Afanaziának Stefanovban férjet szerez, de arra nem gondolt, hogy Afanazia iszonyúan gyűlölte ezt az embert, s hogysem hozzá menjen feleségül, inkább megölte volna magát, vagy — elárulta volna az összeesküvést.

IX. FEJEZET.

**A saman-pap jóslása. Stefanov dühöngése.
Újabb árulás. A kormányzót megölik. Afanazia
hűsége.**

Ezalatt e hideg éghajlatra is közeledék a tavasz, s komolyan kellett annak megvalósítására gondolniok, mit hónapok óta annyi veszély között terveztek; a kormány pedig kimondá válaszul Benyovszky kérésére, hogy a lapatkai átszállításra nagy hajót nem adhat, így málháikat csak sajkákon vihetik parthoszszant. Ez a váratlan fordulat megfosztotta az összeesküvőket a menekülés legegyszerűbb és legbiztosabb módjától. Hajót azonban, még pedig nagyobb szerű hajót, minden áron kelle szerezni a messze tengeri útra. Sok ide-oda való tanakodás és ajánlat után végre készített Benyovszky e célra egy talpraesett tervet, melyet azonban a körülmények létesülni nem hagytak.

Minél inkább közeledék az elhatározó perc, annál szükségesebb lőn a kormányt bizodalomba ringatni. Erre nézve nem lehetett czélszerűbb eszköz a száműzöttek részéről, mint az, hogy a Lapatka-gyarmat felvirágoztatásán látszólag roppant buzgósággal fáradoztak. Azért Benyovszky még a hó olvadása előtt a kijelölt helyre utazék. Útjából csak egy varázs-jelene-

tet írunk le, mint egyedül érdekest. Megérthetéseül említvén, hogy egész Szibériában vannak a pogány őslakók közt *saman* nevű papok, kik a nép előtt ördögösség hírében állnak, és a kamcsatkai, az oroszok nyomása miatt nagyon fogytán levő nép is tart eféle egyéneket. Egy ilyenrel találkozott útjában Benyovszky, ki hat rubelért kész volt neki jövődjét mondani. Elvégezvén némely szinte undorító előkészületet, s magát galóczalével annyira elkábítván, hogy majd rángatózásba esett, ezt a sajátságos jóslatot mondotta:

«Te jövel szellememtől sorsodat megtudni, ő támogatni fogja fáradalmaidat, hogy megboszulja atyáink halálát, kiket az oroszok öltetek meg. Kutuchta — a kamcsatkaiak istene — veled van. Látni fogod ellenségeid vérét, szerencsés leszel utadban, de aztán, ha vért ontottál s tiéd is folyt, kedves leszel atyáink szellemének». E szavai után a saman leroskadtt a földre és mély álomba merült.

Benyovszkyt — Lapatkából hazaérvén — ismét egy új csapás sujtotta. A kormányzóné leendő vejének nászajándokul egy faházat építtetett, melylyel őt meg akarta lepni. Több társaival együtt, kik közt Stefanov is volt, az épület helyére sétáltak. Stefanovban újra felébredt a szerelemfáltás, dühösen rohant haza s tollat ragadva, megírta az áruló levelet, de Krustiev meggátolta, hogy elküldje a levelet, de a magát vakdühösen védőnek sikerült egy,

a ház előtt járó katonát segítségül hívni, a ki a városból hirtelen vagy ötven pajtását összeszedvén, megrohanta a száműzöttek lakait, de Stefanovot már nem találhatta ott, mert őt társai elzárták. Benyovszky rögtön tudósítván a dolog felől, az épen jelenlevő kormányzót természetesen saját és társai érdekében felvilágosította az eseményről és Stefanov ellene lobbant dühének okáról; Nilov kész lett volna a gonosztevőt elveszteni, de Benyovszky kérésére elfogatási parancs átadásával reá bízta megbüntetését. A gróf haza sietett s társait már fegyverben lelte a katonák ellen. Ezeket a kormányzó parancsával a gróf mint forgószél kergette szét, és Stefanov hatalmában vala bőszült biráinak, kiknek mindegyike benne saját gyilkosát látá. — Halál! — zúgtak mindnyájan éktelen felháborodással, s Benyovszky-nak egész hatalmát kellett latba vetnie, hogy a nyomorultat másodszor is megmentse a haláltól.

A gyülekezet elébe vezették Stefanovot. A gyáva, mint többnyire a dühösködők, a készületek láttára s az ítélet hallatára háromszor is elájult. Második ájulásából magához térvén, kegyelemért könyörgött s ítéletét Isten büntetésének vallá, mert ámbár honában még neje él, itt új házasságra gondolt. — Szegény Afanazia! tehát e második s oly tüzes imádója, hogy érte gyilkosságtól, sőt árulástól sem ijedt vissza, ez is, pedig szándékosan, meg

akarta őt csalni, míg az, kit saját szíve választott, keserű kénytelenségből tevé ugyanezt. — Stefanov gyötrelmei azonban annyi szánako-

Afanázia.

zást gerjesztének a gyülekezetben, hogy neki egyszerűen megkegyelmeztek, de a kiállott félelem kifejlesztette benne az úgynevezett «nehéz betegség»-et, melyre amúgy is hajlandósága volt.

A tavasz mindinkább közeledék, vele a szabadulási merény percze is, csakhogy az égen mind sűrűbb fellegek gyülekeztek. Hogy hő-sünk viszontagságai regényes színben is tündökljenek az elmondott s még mondandó annyi nyomor homálya mellett, mint láttuk s látni fogjuk, e csapások nagy részét a szerelem okozta. Most is, alig hogy megmenekült Stefanov dühétől, a szelid Afanazia fájdalma fenyegeté végveszélylyel az egész vállalatot. Felindulva és szenvedéstől dúlt arczczal így szólott e napok egyikén Benyovszkyhoz:

— Mindent tudok. Te el akarsz szökni. Szolgálómnak egyik összeesküvő társad elmondotta. Oh, miért is dobog ez a fájó szív kebelemben? ... Menj! Menj! ... Nekem pedig legjobb lesz, ha meghalok! ...

És Benyovszky, bármennyire rosszalá is jobb érzelme, hogy az igazságot felfedve, a szerencsétlen lánykát az utolsó lépésre, a tudtára jutott összeesküvés felfedezésére — ne bírja, s így nemcsak magát, de benne annyira bízó társait is elveszítse: kénytelen volt forró szerelme újabb nyilatkozataival áltatni a leányt. Szokott ügyességével megvallá szabadulási tervét, melyet eddig csak azért nem közlött Afanaziával, mert félt, hogy szülői iránti szeretetből nem fogja őt követni, szándéka volt tehát a menekülés perczében csel- vagy erőszakkal elragadni őt s magával vinni Európába, hol sorsához méltó állapotba helyezheti; sőt

csupán Afanazia kedvéért óhajtja a szabadságot, mert minő sorsot biztosíthatna neki Kamcsatkában, hol a mint egy kormányzó szeszélye felszabadította, egy másik szeszélye ismét rábbá teheti, Afanazia pedig nem érdemli meg, hogy ilyen bizonytalan legyen a sorsa. Minderre nézve Krustievre hivatkoztak, mint tanúra, kivel, mint leghivebb barátjával, e legtitkosabb szándékát is közölte.

De nem kellett az olyan lángolva szerető kebelnek tanú, hiszen a mit hallott, oly édes vala szívének, hogy azon kétkedni bűn lett volna szerelme szentsége ellen. Ő hitt s esküvel fogadta, hogy szeretni s követni fogja jegyesét a világ végéig. Így aztán ez a fenyegető vihar is elvonult szerencsésen. Afanazia boldogsága leírhatatlan volt. Megígérte, hogy a titkot senkinek — még anyjának sem — árulja el.

Azonban mintha Kamcsatka jégkeble a szerelem heve által lett volna felolvasztandó, anyyira gyúlasztá ez édes, vészes szenvedély a szíveket. A többi között egy őrmester hugának ketten vadászták kegyeit, az egyik egy összeesküdt, a másik nem kevesebb, mint Izmailov, a kamcsatkai kanczellár öcscse. A leány, talán mert a nők általában a szenvedők felé hajlanak, a száműzöttet boldogította a szerelmével, Izmailov e miatt boszútól lihegve sietett méltóságos urabátyjához elmondani, mit Benyovszky törekvéseiről már előbb, hihetőleg

Stefanovtól hallott. Ez ugyan magában nem sok volt, de mégis elég arra, hogy a kancellárnál okosabb embert komoly rendszabályokra birjon, de ez talán félve is, hogy a grófban rubelszerző sakkszövetségesét el fogja veszteni, elégnék tartotta, hogy a grófot egyszerűen kérdőre vonja. Benyovszky maga sem kívánt egyebet, eleve értesülvén a bajról, épen ezért jött, s oly okosan tudott mindent apróra elmondani arról a szerelemről, mely épenséggel nem illik egy oly hatalmas úr rokonához, hogy a kancellár, ki e viszonyról eddig semmit sem tudott, felbőszülvén, öcscsét azzal a szigorú tilalommal küldötte rögtön Verchnei Osztrogba, Kamcsatka második s egyszersmind utolsó városába, hogy onnan engedelme nélkül Bolse-reczkbe jönni ne merjen. Ezt a kedvező eredményt a gróf leginkább az által vívta ki, hogy a tanúk, kiket a kancellár ebben az ügyben kihallgatott, mind vagy összeesküdtek voltak, vagy azokkal egyetértve pontosan követték Benyovszkynak előre kiadott utasításait; de a kancellár gyanakodó természete miatt jövőre mégis soktól lehetett félni. Benyovszky minden oldalról készen tartá társulatát a már sokáig nem nyugható vihar kitörésére. Egyik legbuzgóbb segéde hű Afanaziája volt, ki megígérte, hogy őt minden fenyegető veszélyről korán fogja értesíteni.

S a készülétek nagyon is szükségesek voltak, mert ez időtől fogva többé nem volt nyu-

godt pillanatuk; Stefanov két barátjának egy meghiúsult felfedezési kísérlete után, melyben Benyovszky ügyessége az annyiszor rászedett kanczellárral ismét nevetséges szerepet játszott, tudtukul esék az összeesküvőknek, hogy a kormány Levontiev meggyilkoltatásának nyomára jutott, s a hettmán el is utazott már, hogy a vizsgálatot megejtse. Nemsokára a kanczellár öcscsével s azzal a kamcsatkai főnökkel, ki az elsikkasztott levelet a kormányzóhoz vivé, visszatért. Az összeesküvők nagy ijedtségére Benyovszky épen ekkor beteg volt. Erős természete és Afanázia gyengéd ápolása azonban még az elhatározó nap előtt kiránták ágyából, s így az ügy nem volt veszendő, mert Benyovszky ismét helyt állott.

Afanázia izenetei s más tudósítások nemsokára bizonyossá tették Benyovszkyt arról, hogy tervét már leendő ipja is tudja. Április 25-kén egy veres szalag — az előre kicsinált jel — által tudósítá jegyese, hogy a várba ne jöjjön. A kormányzó meghívta reggelire, de Benyovszky nem ment el. A meghívás csak tör lett volna reá nézve. Délben maga a hettmán jött és szép szavakkal hívta Benyovszkyt a kormányzóhoz. Az összeesküvők két kozákjával együtt túsul elzárták őt. A hettmann a kormányzóhoz írt, e levelet a gróf néhány sorral megtoldá, s mentegette magát, hogy a mit tett, az csak védelem a kanczellár fondorsága ellen, de nem lázadás. A kormányzó este a

hettman rögtöni kibocsátását parancsolá, különben halállal fenyegetőzék. Másnap Afanazia két veres szalagot is küldött. Ezzel ellenében a kormányzótól is jött tudósítás, hogy meg van győződve a gróf ártatlansága felől, és beleegyeznek, tartsák túszul a hettmant, csak Benyovszky jöjjön a várba, de a tekintély fenntartása miatt szükséges, hogy a hozzá küldött négy katonának magát megadja. Ezt nyomon követte Afanazia levele, melyben ő is hívta a grófot. Azt írta, hogy atyja teljesen kiengesztelődött, de a levélbe zárt néhány veres szalag azt jelentette, hogy a levél írója kényszerítve volt. Benyovszky tehát nem ment, s így a nyílt harcznak még azon nap ki kelle törtennie. Szerencse, hogy az összeesküvőket készen találta.

Estefelé egy tizedes gránátos jöve Benyovszky ajtajához, s a czárné nevében parancsolta, hogy nyissák ki.

«Hazudsz, — válaszolt Benyovszky — a czárné Péterváron van, s ily pimaszra nem is bizná rendeleteit.» A tizedes ezen inkább merész, mint udvarias beszédre hirtelen megjuhászodott s más hangon kezdett beszélni. Erre Benyovszky őt egy pohár pálinkára behívá. Mely orosz gránátos állhatott volna ellen ilyen szives meghívásnak? Belépe, s tüstént fogolylyá lőn ő is, meg társai is, kiket hasonlóképen törbe csalt a nemzeti ital.

A száműzöttek lakóhelyét egy mély út vá-

lasztotta el a várostól. Az ezen átvivő hidat Benyovszky rögtön elbontatá, mert innen várhatta az első támadást. Így is lőn, este kilencz órakor arra közeledék egy csapat, a gróf ellenük sietett, az első tüzelés belőlük hármat leterített, a többiek rémülten földre vetették magokat. Úgy látszik, az orosz katonaság minden támadást, vagy csak ellenállást is lehetetlennek tartá, s csak ebből magyarázható rémülése, melyet az egész harcz folytán mutatott. A földre terült csapat felkelni sem mert, s két álló óra hosszat maradt a hideg földön, midőn Benyovszkynak jelentették, hogy egy nagyobb csapat közeledik ágyúkkal. Ő a veszteg heverőket Windbladthra bizva, ellenük indult, mellette a magát még alig bíró Stefanov, kit a megszabadulás érzetében jobb lélek szállott meg, s megesküdött, hogy Benyovszky oldalán győz vagy meghal. Az ellenfél parancsnoka a sötétben lépéseiket hallván, megadásra szólította fel őket, különben mindnyájokra halál vár. — «Előbb a feltételeket kell tudnunk», viszonzá a gróf. — «Micsoda feltételeket kívántok?» — kérde a tiszt. Ezalatt 15 lépésre közeledtek, Benyovszky tüzet adott, s az oroszok iszonyodva s ágyúikat ott-hagyva futottak a közellevő erdőbe. Benyovszky az ágyúkat tüstént elfoglalta s a vár ellen indult, s a mély útnál fekvő oroszokat néhány ágyúlövessel további vesztegmaradásra ijesztvén, miután egész, összesen 60 emberből sem

álló erejét egyesítette, szerencsésen a bástyák alá ért. Az őr most az ágyúzörgést, előbb pedig az ágyúzást hallván, sötétben azt vélé, hogy a várból az imént kivonult csapat diadalmasan tér vissza. — «Hozzátok a rabokat?» — «Igen», válaszoltatá egy társával Benyovszky, erre a katona leereszté a felvonóhidat, s az összeesküvők betódultak a várba. Hamar puskaropogás ijeszté fel a lakókat, néhány száműzött a belső kapunak rohant, míg a gróf a külsőt s a felvonóhidat bezáratá, s hogy a kormányzó családját megóvhassa, mivel a belső kapu még ellenállott, egy véletlenül nyitva talált ablakon a lakásba bemászott. Nilovné őt megpillantván, férje megmentéséért esedezett. Benyovszky szobájába sietett s kéré, menjen gyermekeihez, életének semmi bántódása sem lesz.

«Előbb a tiédet veszem el», kiáltá Nilov, s pisztolyt süte Benyovszkyra, mely őt megsebesíté. Ez tovább is megmentésén fáradozék, neje, gyermekei térdre borulva kérték, de mind hasztalan, torkon ragadá és fojtogató Benyovszkyt. E pillanatban egy durranás halatszott, a kapu betört, s Panov a szobában termett, egy csapással ketté hasította a kormányzó fejét. A látvány borzasztó volt. Nilovné a gróf lábaihoz rogyott, gyermekei elájultak, Benyovszky magánkívül rohant ki még csatázó társaihoz, s Panov oltalmára bizta a gyászoló családot.

A vár piaczat holttestek borították. Néhány katona egy várüregbe menekült, Benyovszky ezek életét akará megmenteni, midőn kívül-

Panov egy csapással ketté hasította a kormányzó fejét.

ről sűrű puskaropogás, s a kapu fölé állított
őr «ellenség!» kiáltása ijesztette fel. A bász-
tyára sietett, sötétben a városban lakó néhány
száz kozákot látá vészes, rémes árnyak gya-
nánt közeledni, kik sűrű tüzelés közt hág-

csóikat támaszták a falakhoz. Kétségbeesés szállotta meg Benyovszkyt, a nyert diadalt oly rögtön menthetlenül veszendőnek látta, mert emberei még a harctól széledten távol valának, de reményén kívül kedvezett merészségének a szerencse. A hágcsók rövidek voltak, s mielőtt a kozákok ezen segíthettek volna, Windbladth a gróf parancsára a bástyára gyűjté az összeesküvőket. Még egy percz, s a vár ágyúi gyilkosan durrogtak a kozákok közé, s ezek hátráltak, s mielőtt virradt, a száműzött Benyovszky ura lett Bolsereczk várának.

X. FEJEZET.

Benyovszky ura a várnak. Afanazia jó és balsorsban híve akar maradni. Az elmenekülés. A tengeri út viszontagságai. Japánba érkeznek.

Hátra volt még a vállalat nehezebb fele. Meg is kellett tartaniok azt, mit oly hirtelen kivívtak; s ez sokkal nehezebb volt, mert a hettman, kit emberei, míg a száműzöttek a várat megrohanták, kiszabadítottak, összeszedte a város egész férfinépségét, mintegy hét vagy nyolczszáz kozákot, s ő volt, ki az elfoglalt várat megtámadá. A kudarcz után egy közel dombra vonult vissza azzal a szándékkal, hogy miután ágyú nélkül mást nem tehet, a lázadókat kiéheztesse. Benyovszkynak alig volt 60

embere, s így erőszakkal győzni a már egybegyűlt ellenségen teljes lehetetlenség lett volna, a hettmanon nyert diadal nélkül pedig eddigi szerencsájüknék hasznát nem vehették. Ebben a nehéz helyzetben oly eszközhöz nyúlt Benyovszky, mely esze gyorsaságának ugyan becsületére válik, de menthetővé csak azon kétségbeesett állapot teszi, melybe a száműzötteket a hettman terve juttatta, no meg vállalatuk szörnyű fontossága, mert nekik csak kínos halál vagy teljes szabadulás között kellett választaniok. A leverő hír hallatára, még az éj folytán egy csapatot küldött Benyovszky a vár ágyui torkában fekvő városba azzal a szigorú parancscsal, hogy onnan minden nőt, gyermeket irgalom nélkül a várba hozzanak. Rendeletét még virradat előtt teljesítették. A főtemplom a várban állott, ebbe záratta Benyovszky a kozákok családait, s körüle halomba rakatott mindent, a mi csak gyúlékony anyag a várban. A nőknek tudtul adatta, hogy ha férjeik ellenséges szándékukkal reggeli tíz óráig fel nem hagynak, rájuk gyújtja a templomot, s mindnyájan a lángok marta-lékaivá lesznek.

E borzasztó izenettel négy asszonyt s tizenkét gyermeket küldött Benyovszky egy társa kíséretében a hettmanhoz, s a következő föl-tételeket szabta elébe: 1. azt a négy száműzöttet, kiket az ő kiszabadításakor a kozákok elfogtak, tüstént bocsássa el, 2. hogy 10 óra

előtt egész hadával a vár alatt fegyvertelenül jelenjen meg, a száműzöttek választása szerint túszoikat adjon, kik az összeesküdtek elutazásaig minden bántalomért fejökkel álljanak jót. A hettman szakállát tépte a miatt a botorsága miatt, hogy midőn fegyvert raga-

A hettman.

dott, egész hada családjait kétségbeesett ellenségei hatalmában hagyá, de már ezen nem lehetett segíteni. A kozákok a hettmant elfogták, s átadták a grófnak, ők pedig esküvel fogadták, hogy Benyovszky minden föltételét teljesíteni fogják. A szerencsétlen hettman aztán egy kazamátába jutott a kancellárral s volt bőséges idejük arra, hogy kifőzzék a ter-

vet: miként volna a legczélravezetőbb California meghódítása.

A diadal örömittassá tévé a felszabadultakat. Benyovszky örömét nagy szerencsétlenség keserítette meg; őt a harczban kapott sebe is kinozta ugyan, de ez csekélység volt szive sajgó fájdalmához képest. Ő, ha akaratlanul is, oka volt annak, hogy hű Afanaziája apját meggyilkolták. Minő arczczal léphetett most az őt oly buzgón pártoló anya, oly forrón szerető leány elibe? s mégis mulhatlanul ki kellett ürítenie az öröm poharát. De mielőtt a boldogtalan családot meglátogathatta volna, sebe, melyen a vér megfagyott, gyógyítására kényszerítette. Lapin sebész kivette ugyan a golyót, de a sok vérvesztés és fáradság ágyba döntötték a grófot, melyben Nilovné s leánya látogatása lépé meg. A jószívű nő Benyovszkyt halványan, s fájdalomtól feldult arczczal látván, a szánakozás erőt vett indulatán, szemrehányások helyett maga mentette Benyovszkyt, s megvallotta, hogy ő nagylelkűleg viselte magát férjével szemben, s önveszedelmével akarta megmenteni életét; azért nem is tesz neki szemrehányást; de a világ miatt mégis kénytelen tőle elválni, és férje temetése után tüstént elutazik, hanem Afanaziát, ki Benyovszkytól többé el nem válhat, örökre átadja neki. A szegény, megtört anyának búcsúzó szavai ezek voltak: «Legyen ön atyja ennek a szegény árvának».

Benyovszky becsületes lélekkel bevallotta a hű teremtésnek, Afanaziának, hogy neki távol hazájában van már hitvestársa. Bocsánatot kért, hogy eddig a körülmények sürgető parancsára őt áltatta.

Afanazia kijelentette, hogy ő nem távozik oldala mellől.

— Mint gyengéd és jó testvér maradok ön mellett. A szívem megszakadna, ha nem láthatnám!

Benyovszky megszorította a leány kezét és ígérte, hogy meg fogja védeni, s barátságát minden-nél többre fogja becsülni.

Ezek után az események után minden bajt lerázva magáról, könnyültebb szí-vel indulhatott hősünk nagy útjára, de hullám-

Szibériai kozák.

vetette sorsa még e néhány napot sem hagyta veszély nélkül átélnie. Egy, csatából menekült muszka hadnagy nagy ígéretekkel felbérelt egy kamcsatkai főnököt, hogy orozva gyilkolja meg Benyovszkyt. De a dolog kitudódott, s a bűnös elvette méltó büntetését. Ez volt az utolsó kaland Kamcsatkában, s Benyovszky, miután a kincstárban levő pénzt társai közt kiosztatta, s minden készletben levő prémet hajójára rakatott, a többi hajókat, hogy üldözőbe ne vehessék, felgyújtatta, s a «Szent-Péter és Pál» hajón, Kamcsatkából 1771 május 13. napján elindult.

A nyájas olvasó ne higgye azt, hogy a «Szent Péter és Pál» olyan hajó volt, minők most a gazdag kikötőkből indulnak útnak; a hajó maga meglehetősen gyarló alkotmány volt, nem sok s nem is a legjobb minőségű élelemmel ellátva, mert a szegény Kamcsatka jót és sokat nem adhatott. A hajó népe 96 főből állott, ezek között kilencz nő, egyik (Afanazia) férfiruhában Achilles álnév alatt. Számra tehát többen is voltak a szükségesnél, de közülök alig értett egy-kettő a tengerészethez, a hajón szükséges fegyelmet pedig még kevésbé ismerték. Továbbá voltak a száműzöttek közt bizonyára olyanok is, a kik valódi gonosztettek miatt kerültek fogságba, s így most szabadulásuk után annál hajlandóbbak voltak minden kicsapongásra, minél tovább kellett gonosz indulatukat elfojtani. Stefanov

is a hajón volt, de büntetésül a társaságból kizárták, s minden befolyástól megfosztották.

Már elindulásuk után a második napon néhányat börtönbe kellett vetni, mert az első szemökbe akadt szigeten erővel ki akartak

Benyovszky útnak indul Kamcsatkába.

szállni; egy harmadikat, mert lázadásra izgatott, kenyérre és vízre ítélték. Benyovszky okosan dél felé indult, mert csak erre vitt biztos út Európába, s a prémeket (mikből egyedül biztosíthatták jövőjüket) csak dél felé Kinában lehetett legjobb áron eladni, de a száműzöttek hallottak valamit, hogy éjszak

felé Szibéria partjának a hosszában sokkal rövidebb út visz Európába. Ez való ugyan, de való az is, mit ők nem tudtak s vezéröknek elhinni nem akartak, hogy ez az út a magas hegyekké tornyosult örök jég miatt hajózásra alkalmatlan. Mint a tudatlan emberek rendesen, ők is makacsul követelték szándékuk végrehajtását, s addig zaklatták sürgető kéréseikkel Benyovszkyt, míg ő jobb meggyőződése ellen is kénytelen volt a drága idő s itt még drágább élelem pazarlásával, hajójuk s így életök koczkázásával e veszedelmes északi irányban venni útját.

Május 19-dikén a hófedett Behring-szigetre értek, hol Benyovszky véletlen egy más szibériai menekültre akadt. Ez itt Ochotin Iván név alatt tartózkodék, valóban azonban Leuchtenfeld nevű szász volt, ki orosz katonatiszt volt, s a kit Ochoczka száműztek. Ott egy hajót népestől kézrekerített s az aleuti szigetekre távozott. Már két más muszka hajót elfogott, majd 140 menekült vezérévé küzdötte fel magát. Ő s társai az aleuti szigeten, melyek Kamcsatkától keletre fekszenek, nagyrészt megházasodtak, azokon most európai gyarmatot akartak alapítani, s mivel fegyver, szerszám s más a településhez szükséges eszközökben szűkölködtek, nem volt Ochotinak csekélyebb szándéka, mint Kamcsatkát és Ochoczkot feldulni, s onnan minden czéljaira alkalmas jószágot elrabolni. E szándék kivite-

lére Benyovszkyt szövetséges társul szerette volna megnyerni, de a grófnak legkisebb gondja is nagyobb volt, hogysem ilyen vállalatra adja a fejét. Egyébiránt együttmulatá-

Jégbe fagyott hajó.

suk alatt a két főnök igen barátságos viszonyban élt, sőt a távozás perczében Ochotin egy összeesküvést is felfedezett, melynek megint az ármánykodásban kifogyhatatlan Stefanov volt a feje, s a mi legérdekesebb, néhány

nappal előbb Stefanov jelentette a grófnak, hogy többen azt forralják: vissza kell menni Kamcsatkába s át kell adni Benyovszkyt az oroszoknak. Im ily hamar megunták a jeges-tenger vészeit, épen azok, kik legforróbban óhajták áthajózását. Az első összeesküvés két fejét s egy nőt a szigeten hagyott, többi részeseit ötven bottal büntette a szövetségesek törvényszéke. Az Ochotin által feladottakat, talán mert Stefanov kérdezetlenül is megvallotta bűnét és javulást ígért, szó nélkül hagyta Benyovszky. Különben is csak az volt a céljuk, hogy Ochotinhoz csatlakoznak, s ott hagyják Benyovszkyt. Ezt elvégre nagy bűnnek nem tartotta a nemes gróf.

Elindulván e szigetről, utazásuk jó ideig folytonos életveszély között folyt, s Isten csodája volt, hogy gyenge hajójuk járatlan népe mellett ennyi csapást kiállott, napokig usztak vagy álltak néhány száz hold nagyságú jég-táblák közé szorulva, melyek a hajón olyan léket ütöttek, hogy néhány embernek szakadatlanul a szivattyuknál kellett dolgoznia, hogy a betóduló vizet kimerítsék, különben mindeztül a tenger mélyébe sülyednek. Éjjel vi-torláik csonttá tagytak, hogy reggel tűz fölé kellett tartaniok, hogy a fagy fölengedjen, s a kötelet használhassák. Máskor hajójukat az alá-toluló jég oldalra fordította s mindnyájukat a felfordulás veszélye fenyegette. Végre a leg-makacsabbak is átlátták kívánságuk örült vol-

tát, s kérték Benyovszkyt, hogy fordítsa útjokat mielőbb dél felé; ő azonban, hogy jövőre ily hajóktól magát és mindnyájukat megóvjá, szentül megfogadtatta velök, hogy ezentúl vakon engedelmeskednek minden parancsának, s a hajó kormányába nem avatkoznak bele.

Majdnem e szent fogadás perczében fedezett fel Panov egy újabb összeesküvést, a mely 22 tagból állott; céljuk az volt, hogy a hajót az első kínálkozó alkalommal elhagyják. Büntetésök ismét verés és fegyvereik elkobzása vala; Stefanovra nagy volt ugyan a gyanu, de résztvétét kisütni nem lehetett, s így büntetlenül maradt, csak rokona, a heves, de becsületes Panov fenyegette, hogy ha még egyszer a legkisebb okot ad gyanúra, életével fog adózni.

Benyovszky hajója oly nyomorúságos állapotba jutott, hogy annak javítására mindenekelőtt bárhol is szárazföldet kellett keresniök. Nagy veszedelmek között végre ráakadt egy Kamcsatkánál is vadabb és zordonabb darab földre, közel a Behring tenger-szoroshoz, mely Ázsiát Amerikától elszakasztja. Itt nagy ügyel-bajjal hajókat kitatarozták.

Délnek fordulván, hajózásuk eleinte semmivel sem vala kellemesebb a réginél. Június 16-án megint élet-halál közt lebegtek, csak hajszáiban mult, hogy a vihar hajójukat darabokra nem zúzta. De a felettök összecsapó hullámok annyira megtöltötték az egész hajót

vízzel, hogy Benyovszky a drága prémeket, melyek majdnem kétmillió ezüst forint értékűek voltak, már mind megromlottaknak hívé, s még nagyobb baj volt, hogy a betegek száma

Aleuti szigetlakó.

folyvást szaporodott. Ilyen szomorú állapotban értek az aleuti szigetekre. Ezeknek a szigeteknek a lakói félig vadak; éghajlata Kamcsatkáénál valamivel enyhébb, de azért még nem kellemes. Ochotin-Leuchtenfeld ajánlólevelet adott volt a grófnak, melynek sikere

fényes vala, a lakosok, bár maguk is szegények voltak, szívesen megosztották azt, a miök volt, a jövevényekkel.

A főnök Benyovszkynak egy amerikai fiút ajándékozott, kit a gróf Zakariás névre kereszteltetett. Itt hajójukat újra, s az előbbinél még jobban kijavították, s június 26-án útnak indultak. Ezentúl napról-napra szelidebb éghajlat alá értek, de azért lépten-nyomon sok bajjal és veszélylyel kellett megküzdeniök.

Az első csapás egy vihar volt, mely a hajót annyira megrongálta, hogy hat vizeshordónak a feneke betört, tartalmuk kifolyt. Ez pedig nagy baj volt, mert ivóvíz dolgában nagyon megszorultak; a tenger sós vize pedig élvezhetetlen volt. Benyovszky megparancsolta, hogy igen mértékletes adagban szabad csak fogyasztaniok, hogy kitartson addig, míg újra szárazföldre jutnak. A gonosz Stefanov felbujtogatta a hajónép nagy részét a gróf ellen, s a lázadás nyíltan kitört, oly erővel, hogy a pártütők egy perczre a hajó uraivá lőnek, s a diadalt három hordó pálinkával ünnepelték. Az eredmény pedig az volt, hogy mind egy szálíg holtrészezen heverték a hajó fedélzetén. Benyovszky és barátai e perczet felhasználva, Stefanovot az árboczhoz lánczolták. A legiszonyúbb csapás azonban csak most következett be. A nagy mennyiségben ivott pálinka szomjuságra gerjeszté a lázadókat; nem tudva tehát mit tesznek, a vizeshordóknak estek, s

tizennégynek fenekét bevágták. Kijózanodva, térden állva kértek bocsánatot, s vadul lár-mázva követelték, hogy a bujtogató Stefanovot akasztassa fel Benyovszky, vagy dobassa a tengerbe. Bele is dobták volna, ha Benyovszky a nyomorultat ismét oltalmába nem veszi. De mit használt ez, midőn a vízből alig maradt hét hordó. Benyovszky Stefanovot életben hagyta, de büntetésül a szakács mellé rendelte kuktának, s a haláltól remegő gyáva még e lealacsonyítást is kegyelmül köszöné meg, és szokása szerint javulást esküdött; egy idő múlva néhány becsületes társa kérésére még e büntetéstől is felmenté őt a gróf. Hogy mi volt ezért a köszönet, azt nemsokára meg fogjuk látni.

A gonoszság és tudatlanság szülte baj nap-ról-napra óriásilag növekedett. Víz egyre nem jutott annyi, hogy szomját olthatta volna, s eledelök sem volt egyéb, mint romlott sós hal, gyúrt tészta, sőt mikor ez is elfogyott, kénytelenek voltak a drága bőroket lekoppasztani, és halzsírban megfőve enni. Némelyek csiz-máikat főzték ki halzsírban, hogy az éhhaláltól megmeneküljenek. Bizonyára szomjan veszteket volna, ha az Isten záporral nem könyörül rajtuk, mely egy-két napra vízhez juttatta őket. Az idő is többnyire viharos volt s a betegek száma folyvást szaporodott. A fegyelmet és rendet sem lehetett ez éktelen nyomorúságban sinylődők között fentartani; sokan nyíltan át-

kozták azokat, kik őket Kamcsatkából elcsalták, hogy itt nyomorult halállal pusztuljanak el. Az egyik vakmerő késsel rohant Benyovszkya,

Éhinség a hajón.

s ez csak úgy menthette meg életét, hogy a dühöngőt agyonlőtte.

Néhányan, kik a nekik több napra kiosztott utolsó vizet mohón s egyszerre kiitták, már

tenger-vizet kezdték inni, mi nemcsak szomjúságukat nem oltá, hanem erős hányást is okozott.

E csapások végre megtörték az oly erős testű s lelkű Benyovszkyt is. Lelkét a gond és aggodalom, testét éhség és fáradság csigázták el. Július 14-én a gyengeség miatt már többször elájult; összehívta tehát társait, s minden reményről lemondva, tanácsot adott nekik arra nézve, hogy mitévők legyenek, s hogy hat vagy hét nap múlva jó széllel Japánba érhetnek. Megadott minden utasítást, s miután érzé, hogy addig nem élhet, elbúcsúzott tőlük. E szivettépő jelenet annyira megindítá még a leggonoszabb szivűeket is, hogy mindazok, a kik valamit meggazdálkodtak utolsó italukból s ételükből, meg akarák azt vezérökkel osztani. Különösen egy Szudiakov nevű, kinek még három sós hala s egy kancsó vize volt elrejtve, szíves készséggel felajánlotta. Benyovszky csak a felét fogadta el. Ez a kis eledel talán egy-két napra biztosíthatta még a gróf életét, de nem ébreszthetett benne reményt a szabadulásra, mert véleménye szerint még egy borzasztó hosszú hétnek kellett a legközelebbi szárazföldre eltelnie s addig mindnyájan elpusztulnak.

Vége két heti leirhatatlan nyomorúság után félig holtan, félig erőtlenül vánszorogva éppen a fedélzeten lézengtek, midőn július 15-én alkonyat tájban Benyovszky kutyája a hajó

orrán ugatni kezdett. Örjögő kiáltás tört ki a kebelükből, merev tekintetű szemökbe kigyult a remény sugara. A kutya megérezte, hogy szárazföldhöz érkeztek. Még néhány ag-

Japán tengerparti vidék. 11

godalmas óra telt el, s éjjeli 11 órakor partra szállottak.

A sziget lakatlan volt, de utasaink a legkietlenebb vadont is paradicsomul üdvözölték volna, csak vizet s valami enni valót találhassanak. E sziget pedig oly gyümölcsöket

termett, melyeket mi csak üvegházainkban vagy ott sem tudunk termesztetni. A hajót biztos kikötőbe terelték, öröket állítottak mel-

Japán nők.

léje, s aztán elszéledtek. A szigeten bőségben találtak vizet. El is nevezték Vízszigetnek. Nagy örömeikre a szigeten vaddisznót s más vadat is leltek s így vadászat, halászat s a nyert zsákmány besózása kellemes foglalatoss-

ság volt a kiéhezett népnek. Némelyek holmi silány érczdarabokat és közönséges kristályt találtak; az érczet aranynak, s a kristályt

Japán nők.

gyémántnak tartván, merészen kijelentették, hogy ott maradnak aranyat és gyémántot ásni, míg gazdagok lesznek. Stefanov esküjét feledve,

tüstént vállalkozott, hogy velök tart, s kapitányuk lesz. Benyovszky megmutatta, hogy az érczkövekben nincs arany, s a kristály és gyémánt között nincs semmi rokonság, de csak a józanabb rész állott az ő pártjára; Stefanov a hajót czimboráival elfoglalta, s így a grófot a távozás egyedüli eszközétől megfosztotta. De Benyovszkyban több erély, bátorság, és emberi ismeret volt, hogysem oly gyáva ember, mint Stefanov, rajta tartós diadalt vívhatott volna ki. Másnap reggel az arany hegyekről álmodozókkal a hajón volt. Szinleg azt állította, hogy az éjjel ő is mást gondolt, a sziget szépsége annyira megtetszett neki, hogy szándéka itt gyarmatot alapítani, de ehhez nők szükségesek, menjenek azért a közel Japánba, üssenek egy vagy más helysége, raboljanak asszonyokat s térjenek azokkal vissza. A pártosok zajos örömmel fogadták a gróf tervét, s őt ismét hálálkodva fogadták vezérököül, Stefanovot pedig magok hurczolák foglyul hozzá, s ő — ki gondolná! — ismét megbocsáta neki. A többiek a kíváncsi reménységtől sarkalva serényebben mint valaha, dolgoztak, hogy az útra mindent elkészítsenek, s egy heti mulatás után új erővel indultak — a nőrablásra.

Néhány nap múlva az utazók Japán partjait pillantották meg.

XI. FEJEZET.

A japáni vidám napok. Új terv. Benyovszky halálos veszedelemben. Kényszer-házasság. Harcz a vadakkal.

A «Szent-Péter és Pál» július 28-án ért egyik japáni szigethez, melynek ezen a részén Ulikamhi volt a hűbéres fejedelme. Alig közeledék a hajó a parthoz, már egy 80 evezős sajka jött elébe, s ez alattsággal bevontatá a kikötőbe. Szerencsére volt a gróf társai közt egy Boszkarev nevű orosz, ki egy Szibériába vetődött japánitól valamit tanult japánul. A mit azonban tudott, az édes kevés volt, s így igen nehezen ment az értekezés. Másik szerencséjük az volt, hogy őket eleinte hollandiaknak tartották s így szívesen fogadták.

Nincs terünk arra, hogy hosszasan leirjuk a japáni mulatást, különben sem lenne az egyéb, mint ünnepek, lakomák és szertartások leírása, mert a japániak, mint a hozzájuk még leginkább hasonlító szomszéd kínaiak, igen szertartásszerető emberek. Ulikamhi először is kerti lakában fogadta Benyovszkyt. A fogadás igen szíves volt, de a társalgás annál nehezebb, mert Boszkarev japáni tolmácsnak épenséggel nem vált be. De később Ulikamhi egy bonczot, vagyis japáni papot hozatott, ki folyékonyan beszélt a hollandi nyelvet, melyet

a gróf is jól ismert. A boucz, mi különben fajtájának nem tulajdonsága, világos fejű ember volt, s így az előbb annyira akadozó beszélgetés vígan folyt. Sokat kellett Benyovszky-nak állapotáról, viszonytagságairól és különösen hazájáról elbeszélnie. Ez világteremtése óta az

Japánok.

első eset volt, hogy egy japáni fejedelemnek egy magyar gróf Magyarországról mesélgetett.

A fejedelem Benyovszkyt s előkelőbb társait fényesen megvendégelte, a hajót pedig dúsan felszerelte élelemmel a bőkezű fejedelem, kinek vonzódása Benyovszky iránt annyira ment, hogy felszólítá őt: maradjon Japánban, s a császárnál számára magas állást eszközöl ki a hadseregnél, Benyovszky el-

mesélte, hogy családjához vonja a szeretet és vágy, évek óta nem hallott semmit sem róluk. A derék Ulikamhi természetesen tartotta ezt a kívánságot s nem tartóztatta tovább.

Augusztus hava elejéig tartott az arany-élet, mely a kamcsatkai menekülteknek annál is inkább megtetszett, mert drága prémjeik részét nagy haszonnal adták el a japániaknak. Ulikamhinak birtoka másik részébe kellett távozni, de előbb nemcsak nagy mennyiségű és jóféle útravalóval szerelte fel barátja hajóját, hanem neki magának is szép és értékes ajándékokat küldött, még drágaköveket és aranyat is. Benyovszky, a mennyire tehetett, prémekkel, ágyúkkal és fegyverekkel viszonozta. Meg kellett ígérnie, hogy visszatér, s hogy ebben az esetben semmi sem akadályozza meg, Ulikamhi neki egy hajójára tűzendő lobogót és szabad útlevelet adott. Benyovszky-nak azonban meg kellett ígérnie, hogy vallásáról szóló könyveket vagy európai papokat magával nem hoz; hazája minden termékét beszállíthatja, legkiváltképen pedig prémet. Ulikamhi még egy fiatal japánit is küldött Benyovszkyval, hogy Európában képeztesse ki.

A hajó népsége e vidáman töltött napok után jó kedvben indult el. Benyovszky megkérdezte tőlük: szándékoznak-e még nőket rabolni, de a békés kereskedésből nyert haszon s talán még inkább az, hogy e sűrű népesség közt a nőrablás aligha fog sikerülni, elvette a

kedvüket. Benyovszky tehát előállott eredeti tervével: Kinába, s különösen Cantonba mennek s ott a prémet jó áron eladják, Európába

Japánok.

utaznak, s ha valamelyik európai hatalmaság támogatni fogja, eljönnek újra, s valamely alkalmas szigeten gyarmatot alapítanak. Nagy

örömmel egyeztek bele ebbe a tervbe, s csak azt kötötték ki, hogy Japánban útközben még több helyen is megálljanak, a hol lehet prémekeket adjanak el.

Benyovszky maga is szerette volna Japánt még jobban megismerni, szívesen beleegyezett

Egy kis sajkán előresietett az út kémlelésére.

tehát a föltételbe. Többé, bár Xikoko szigetén néhányszor megkísérték, partra sem bocsátották őket, s ha azt mondták, hogy élelmet akarnak beszerezni, ezt hajójukra küldötték a japániak, még pedig ingyen, de tovább kellett menniök. A hasznot azonban, melyet kereskedés által nem nyerhettek, más úton adá meg

nekik a sors. Ugyanis egy ily megkísérlett kiszállás alkalmával sajkájokra egy nagy bárkából lőttek s azt más apró hajók egyszer-smind minden oldalról megtámadták. Benyovszky segítségül sietett a hajóval, s a bárkát elfoglalta. Ez a császár jövedelmeit gyűjté be a vidékről s a szállítmány, mit a társaság magának tartott meg, 150,000 forint értékű volt.

Azonban ezért az erőszakos beavatkozásért csakhamar lakoltak is, mert a bárkát oly közel vonták a hajóhoz, hogy ebben léket ütött, s ezt hirtelen nem vették észre. Tovább vitorlázván, látták csak meg nagy rémülésükre, hogy a hajófenék vízzel telik meg, s a hajó úgy tele volt rakva mindenféle holmival, hogy a szivattyukat sem tudták jóformán használni. Valamennyire sikerült ugyan e bajon segíteniök, de a borzasztó veszedelemben csak ide-oda vetődött inkább, mint haladott hajójuk, s kétségbeesés fogá el a nyílt tengeren mindnyájokat. Midőn már a halálra készülődtek, sziget merült fel a közelben. Új életet öntött e nem várt látvány beléjük s felvillanyozá már lankadó erejököt. Nagy vesződéssel sikerült nekik a sziget partján egy biztos öböl torkához jutniok. Benyovszky nyolczad magával egy kis sajkán előre sietett, hogy az utat kikémlelje, de könnyű ladikját megragadá az iszonyú torlat s perczekig labda gyanánt hányva, egy szirthez csapá, s egy

hatalmas hullám Benyovszkyt és társait a mélybe sodorta. Szerencsére jó uszó volt a gróf s daczára a hullámoknak, partra jutott, de a fáradság miatt ájultan rogyott össze s társai ájultan lelék ott. Ápolásuk alatt magához tért. A hajónak szerencsére nem történt semmi baja, de a ladikon volt társai közül egy a hullámok között lelte sirját. — A hajó azonban olyan rossz karban volt, hogy Benyovszky kénytelen lőn azt, hogy el ne süllyedjen, egy közel zátonyra ereszteti s ott leeresztette a vasmacskákat.

Ez a sziget a Lieu-Kieu szigetcsoporthoz egyike volt, de hogy melyik, azt meghatározni nem lehet.

A sziget maga szelid éghajlatú, narancs, citrom, ananász, rizs, dohány és sok más gyümölcsöt és egyéb hasznavehető növényt termelt csak úgy magától. Lakói jámbor, csinos és vendégszerető emberfaj volt, minden vagyonukat megosztották a jövevényekkel. Nagy baj volt azonban, hogy nyelvöket nem értették. Az első találkozáskor egy iratot nyújtottak át Benyovszkynak. Ezt deákul egy Salis Ignác nevű portugáli jezsuita írta, ki mint hittérítő vagy húsz évvel ezelőtt itt lakott s itt is halt meg e szigeten. Emlékét még mindig szentnek tartották a lakók. Ő (mint írta) a sziget lakóit megtéríté, s valóban Benyovszky a hajóról egy keresztet hozatván elő, láttára mind térdre borultak s kiálták: *«Hizos Christos!»*

Másodnap nagyobb csapat élén egy tetőtől-talpig selyembe öltözött főnök látogatta meg Benyovszkyt, ki Salis, vagy mint a szigetlakók őt nevezték, *Dsinjaro* atyával jött a szigetre, valamicskét értett portugál nyelven, s így anynyira-mennyire beszélhettek vele. Először is páter Dsinjaro sirjához vezeté vendégeit, melyet a sziget lakói még mindig szent helyül tiszteltek. E búcsujárás után a hajó népe egész lélekkel a «Péter és Pál» tatarozásához fogott. A sziget lakói nagy készséggel segítettek nekik ebben a munkában, élelmiszert is nagy bőséggel hoztak. E szivesség s a sziget termékenysége ismét hatalmasan felébresztették Benyovszkyban kedves eszméjét, a telepítést. A lakók pedig, mintha még édesebb lánczokkal akarták volna a jövevényt kedves hazájukhoz csatolni, midőn Benyovszky Miklós előtt — így nevezték páter Dsinjaro barátját — e szándékát szóvá tette, nemcsak földdel kínálták meg, de sok unszolás után kényszerítették, hogy a sziget szép leányai közül magának nőt válasszon.

A választás ünnepélyesen megtörtént Miklós lakában, ki daczára annak, hogy a szent térítő társaságában költözött e szigetre, maga is többrendbéli feleséggel rendelkezett, kik közül mindenik külön házikóban lakott udvarában. Először is az öreg férfiak nagy körben az udvaron gyékényre ültek, melybe hét lefátyolozott arcú nő hét fiatal lánykát vezetett,

ezek mind fehér selyembe voltak öltözve, kék övük volt és szintén le voltak fátyolozva, virágokkal diszített hajuk szabadon omlott vállukra s nagyon szemre valók voltak ebben a festői öltözetben. Amde Benyovszkynak esze ágában sem volt, hogy komolyan vegye ezt a

Kényszer-házasság.

háztűznézést. Eszébe jutott hitestársa, no meg a hűséges, derék Afanazia . . . Így aztán csupa kénytelenségből kijelölt egyet a hajadonok közül. Pedig azok a leányok — a mint Benyovszky naplójában megemlíti — festeni való szépek voltak. A többiek az arát legott körül-tánczolták, zeneszóval vezették házról-házra,

hol férjhezmentét maga tudatá és ajándékokat kapott.

Hazatérvén este Benyovszky, alig volt ideje arra, hogy társainak kalandját elbeszélje, midőn mennyasszonya húsz éneklő leány kíséretében sátora előtt megjelent, hol őt kísérői Benyovszkynak átadták s eltávoztak. Ha e szigeten a házassági szertartások csak ennyiből állottak, úgy Dsinjaro atya bizonyára híve volt a «rövid úton való» házasságkötésnek. Ámde Benyovszky erkölcsi fogalmai sokkal tisztábbak valának, mintsem hogy visszaélt volna a szerencse kedvezésével. A hajón levő nőket mind sátorába hívá, hol arájával együtt, kinek neve *Tinto Volangta* («Ragyogó hold») volt, tölték az éjt. Másnap Tinto Volangta kisasszonyt anyjának visszaadta s megígérte, hogy mihelyt Európából visszaérkezik, annak rendje és módja szerint elveszi majd feleségül. Egyelőre azonban maradjon az anyjánál. Ebben az értelemben a lakossággal szerződést is kötött Benyovszky, melyet két példányban lieu-kieu és latin nyelven fogalmaztak meg. E szerződés szerint azt ígérte Benyovszky, hogy mihelyt lehet, a mostaninál nagyobb kísérettel és minden szükséges készlettel visszatér s e szigeten állandó gyarmatot alapít. A szigetlakók addig is számára 200 házat fognak építeni és szántóföldet jelölnek ki.

Elérkezett végre a távozás napja. Kölcsönös ajándékok után, melyek közt a szigetlakók

részéről igen sok élelmen kívül 205 napernyő is találkozék, keserves búcsút vett Benyovszky a kies partoktól és Tinto Volangtától, s augusztus 20-án tovább vitorlázott. Nem nagy örömmel indult el, mert a drága prémeket a szigeten kiszellőztetvén, a tengervíztől annyira romlottnak találta, hogy előbbi hárommilliónyi értékök 40,000 forintra apadt. Hetednap minden nevezetes kaland nélkül Formozához értek. Ez jókora sziget, nem messze Kina partjaitól, s nyugati része már ekkor is ettől az országtól függött. Éghajlata enyhe, földje gazdag, lakói részint kínaiak, kik csak bevándorlottak, részint harafórok, ez utóbbiak voltak az őslakók. Némelyek polgárosultak, mások még félvadak.

Benyovszky szerencsétlenségére épen oly partra jutott, melyen az utóbbiak laktak, s kiszálló emberei tüstént harczba keveredtek velök. Ebben a csetepatében emberei közül néhányan megsebesültek. Ő tehát, miután hiába való vérontás czélja nem lehetett, távozni akart a szigetről, de boszút lihegő s fegyelmetlen társai kényszerítették őt, hogy szálljon partra. Számos csatát vívtak. A harafórok nagy számuk daczára sem sokat árthattak nyilaikkal löfegyverek ellen, s majdnem 300-an veszték el közülök, míg Benyovszky-nak csak 11 sebesültje volt. Tovább vitorláztak aztán, s biztos kikötőt keresve, egy sajka jött elibök, mely hajójokat a kívánt helyre

vezette. Itt rögtön sok nép jelent meg mindennemű eledellel, mit tű- és más apróságokért nagy örömmel cseréltek be.

Benyovszky a barátságos látszat daczára óvatos maradt s társainak egy csapatát folyton fegyverben tartá, míg délután egy nevetésesen félig európai, félig formozóilag öltözött férfi jelent meg, kivel Benyovszky szóba eredhetett. Ez Manilla spanyol szigeten hajdan révparancsnok vala s így maga is spanyol, neve Don *Hieronimo Pacheco*. Otthon nejét s egy dominicanust megölt, s hogy a büntetést kikerülje, Formozába szökött. Itt a lakók nagy részének bizalmát megnyerte. Benyovszky ajándékkal lekötölte a szökevény dont, mit aztán ez jó szolgálatokkal fizetett vissza. Benyovszkynak kedvező színekkel festé Formozát, hogy ez tüstént elhatározta, — tehát már harmadszor, — hogy ide gyarmatot telepít. A sziget e részének lakói igen jószívűek voltak s nagy örömmel fogadták Benyovszkyt, mert azok a vad szigetlakók, kiket ő annyira megvert, ellenségeik valának. Pacheco elvezette őket egy forráshoz, melynek kitűnő volt a vize, de figyelmeztette őket, hogy ott minél óvatosabbak legyenek, mert a patak már vad ellenségeik földén foly. Panov, kire a vízszállítás vezérlete volt bízva, ellenséget nem látva, elég gondatlanul néhányad magával bement a vízbe, hogy megfürödjék. E perczben megrohanták őket a vadak és nyilzápor-

ral borították el. Popov halva, Panov és Longinov halálosan megsebesítve rogytak össze, néhányan a sajkába menekültek, onnan lövésekkel űték vissza — de már fájdalom, későn — a vadakat. Kuznecsov, ki segítségökre jött, elhozta a haldokló Panovot, ki saját gyászos esetére hivatkozva intette társait, hogy engedelmeskedjenek Benyovszkynak. Benyovszky karjai közt lehelte ki lelkét a hű barát. Benyovszkyt mélyen sujtotta e veszteség, mert Panovban talán leghivebb és legvitézebb barátját vesztette el.

Társaiban azonban a fájdalom dühhé vált, s még aznap megrohantak egy vadakkal telt sajkát. Tizenhármát megöltek s a többit a vitorlarudakra akasztották fel. Kényszerítették Benyovszkyt, hogy indítson hadat Panov gyilkosai ellen. Ebben a hadjáratban Don Hieronimo vezérlete alatt a szigetlakók is részt vettek. A vállalat eredménye borzasztó lőn, a szigetlakókat a hajók ágyúinak torkába űték, s több halottjuk volt ezerszáznál; hatszáznál többet fogtak el, kiket a szövetséges bensülöttek rabszolgául tartottak meg.

Ezek a csaták nagyon híressé és félelmissé tették Formozában Benyovszky nevét s már néhány nap múlva *Huapo* nevű fejedelem követe s nemsokára ő maga érkezett hozzá. Huapo Benyovszkyt egy jósaik által előre hirdetett hősnek tartá, ki eljövendő vala, hogy Formozát felszabadítsa a kínai járom alól.

Még csak az volt hátra, hogy hősünket *Messiás*-nak tekintsék. O különösen Pacheco tanácsára elfogadta a fényes szerepet, s mint hatalmas fejedelem, alkudozék Huapóval, kinek e szövetséggel nem volt egyéb célja, csak az, hogy a kínaiakat, kiknek a sziget nyugati oldala meghódolt, kiűzzék. Benyovszkynak igen előnyös feltételeket ajánlott; a gróf azokat elfogadta, s ígérte, hogy Európából minden szükségességekkel fölszerelve, minél előbb visszatér.

De Huapo az elutazás előtt a leendő diadalnak reményében egy kis előleget kért új barátjától és szövetségésétől. Ez az előleg pedig nem volt egyéb, mint segítség-kérés. Ugyanis egy más szigeti fejedelem s a kínaiak frigyese, Hapuazingó, nem sokkal előbb háborút indított Huapo ellen, s őt a kínaiak segédelmével legyőzván, nagy összeg pénz fizetésére, a kínai kormányzó pedig egy szép tartomány átengedésére kényszerítették. Ezt akarta Huapo visszatörölni, s arra kérte Benyovszkyt, hogy támogassa őt. Benyovszky ötvened magával és négy kis ágyúval Huapo néhány ezerből álló hadához csatlakozott. E csekély szám azonban nagy jelentőséggel bírt, mert a formozaiaknak ágyujuk s puskájok nem volt, a kínaiaknak csak néhány rossz kanóczos puska állott rendelkezésükre. E hadjárat csak néhány napig tartott. Benyovszky volt a fővezér és segéde a spanyol; maga Huapo csak igen biztos távolságból hősködött. Hapuazin-

gót tökéletesen megverték, sőt ő maga is fog-ságba került. Benyovszky Huapónak csak az alatt a feltétel alatt adta át, hogy semmi bántódása ne legyen.

A szerencsésen bevégzett háború után Huapo sok aranyat, ezüstöt és gyöngyöt ajándékozott Benyovszkynak. A gróf nem tartotta meg magának, hanem társai között kiosztotta. Azok pedig távozásról már hallani sem akartak. Elég erőseknek tartották magukat arra, hogy ott gyarmatot alapítsanak. Benyovszky semmi, bármennyire kedvező helyzetben sem tudta nejét s még eddig nem is látott gyermekét feledni, s így kieszközölte, hogy elinduljanak. Főleg azzal bírta rá társait a továbbhajózásra, hogy majdan megszorodva és jól felszerelve fognak visszatérni s a prémkereskedésre nagyon alkalmas aleuthi és a bájos Lieu-Kieu szigeteken is telepeket fognak felállítani. Elbúcsúztak tehát Huapótól, puskákkal s négy kis ágyúval ajándékozták meg őt, az ifjabb Longinovot tüzér-parancsnokul nála hagyták. Formozai mulatásuk alatt Stefanovot, (bűneit megbocsátva), ismét mint egyenjogú tagot fogadta Benyovszky a társaságba. Ez is itt akart maradni, de izgága természete miatt nem engedték meg neki, s e miatt bújában a tengerbe akart ugrani, s oly örülten viselte magát, hogy kénytelenek valának őt bezárni. Formozának istenhozzát mondva, szeptember 11-én elvitozláztak.

XII. FEJEZET.

**Kínában. A prémeket jó pénzen eladják. Alku-
dozás az európai tengeri hatalmakkal.**

Öt nap mulva Tanassza nevű kínai kikötőbe érkezék a hajó. Egy kínai mandarin (előkelő kínai úr) látogatta meg s kérdezte ki őket. Arra a kérdésre: «ki légyen?» Benyovszky elmondta, hogy magyar nemes, ő mandarin-sága pedig csodálkozását jelenté ki, hogy Kínában magyart láthat, hihetőleg először hallá életében a magyar nevet. Itt nem időztek sokáig, maradék prémeiket igen nagy haszonnal eladták s szeptember 21-ikén Makaóba, utazásuk első céljához értek.

Makao Kína délkeleti partján fekvő város, egy földcsúcson, a melyet a portugalok hajdan hazájok fénykorában szereztek. Később a kínaiak a spanyolok hatalmát igen szűk korlátok közé szorították. — Saldanha, a makaoi portugál kormányzó, elég szívesen fogadta Benyovszkyt. Megengedte neki, hogy néhány napig ott időzzék. Ő még aznap partra szállítá embereit. Ezek, kiket annyi nyomor, éh és szomj, hideg és vihar meg nem ronthatott, most a bőségnek esének áldozatul, régen nélkülözvén már az európai eledeleket, oly módon estek a friss ételeknek, kiváltképen pedig a kenyérnek, hogy tizenhárom rögtön meg-

halt, huszonnégy pedig súlyosan megbetegedett. Benyovszky maga a kormányzónál ebédelt sok pap társaságában, kik erősen buzgózkodtak, hogy a gróf óhitű társait a katólikus vallásra térítsék.

Talán föltűnt olvasóinknak, hogy Afanaziát oly régen nem említettük. De maga Benyovszky sem szólván róla, nekünk is hallgatnunk kellett. Csak Makaóban találjuk őt ismét említve; gyászos és az utolsó említés ez. A hű és nemesszívű, szerelmében minden áldozatra kész teremtés, ki elhagyott mindenkit, csak-hogy Benyovszkyt,

Előkelő mandarin.

a szeretett férfiút követhesse: itt halt meg Makaóban. És éppen akkor halt meg, mikor Benyovszky éppen férjhez akarta őt adni. Ki tudja, minő fájdalmas érzés hervasztotta el, törte meg életerejét?!... Talán éppen az a gondolat kergette a halálba, hogy Benyovszky-

tól el kell majd szakadnia! Afanazia hamvai Makaóban nyugosznak.

- Benyovszkyt azonban viszontagságos sorsa hamar kiragadta a fájdalomból, melyet e halál felett kellett éreznie. Egyik főgondja az volt, hogy a még megmaradt prémeket eladja. 57,000 forintot jövedelmezett a vásár, mely összeg alig volt elég arra, hogy Makao-ban szükségüket fedezzék. Aztán jövő sorsára gondolva, a francia keletindiai társaság igazgatóihoz fordult francia oltalomért, s erre nézve kedvező választ kapott.

Az angolok részéről Gohr kapitány tett ajánlatokat. Igérte, hogy ingyen elszállítja őket Európába, ha Benyovszky angol szolgálatba lép és iratait nekik átadja. Később ezen alapon két angol kereskedő is alkudozék vele. Benyovszky önzőnek találta ezen ajánlatot és oly nagy követelésekkel állott elő, melyek még sokkal nagyobb érdemekért is dús jutalom lett volna. Többek között 40,000 frt nyugdíjért, mely halála után gyermekeire is átszáll, mi a mai pénzérték szerint négyannyival is felért. Úgy hisszük, e túlságos követelés csak szelidebb elutasítás akart lenni. Nem jártak különben ajánlataikkal a hollandiak sem.

E nemzetek valószínűleg azért óhajtották annyira Benyovszky szolgálatát, mert az akkor még ismeretlenebb északi jeges tenger s a prémkereskedés iránt tőle becses felvilágosításokat vártak.

Makao.

Az angolok azonban nem oly könnyen szoktak lemondani feltett szándékuk kivételéről, s Benyovszky észrevette, hogy megbízottaik társait, különösen a minden árulásra képes Stefanovot megkörnyékezték. Hamar belátta, hogy utazásai eseményeit tartalmazó irataira vágyódnak leginkább, s mivel azokat közös szálásukon biztosaknak nem tartá, átadá őrizetül a makaoi püspöknek.

Hogy elővigyázata nem volt felesleges, csakhamar kitűnt. Összehívta ugyanis társait, s kijelentette előttük: miután tudtára esett, hogy sokan elégületlenek vele, felmenti őket minden eddigi kötelezettségüktől, s rájuk bízta, hogy szerencsájüket ott próbálják meg, a hol nekik tetszik. Erre Stefanov rögtön azzal vádolta, hogy Huapo ajándékait nem osztotta mind ki köztük, hogy tehát őket megcsalta és most cserben akarja hagyni. Együttal felszólítá a többieket, hogy kövessék őt, az említett iratokat vegyék el tőle. Benyovszkynak az fájt e támadásban, hogy régi lengyel bajtársa, Winbladth is Stefanovhoz csatlakozott. Bebizonyítá ugyan egy elfogott levél által, hogy Winbladth és Stefanov a többiek kárával ezen iratokat 50,000 frtért magok hasznára akarják az angoloknak eladni, de Stefanov mégis 11 rögzött hivével, míg Benyovszky a többiekkel beszélt, szállására ment, a szekrényt, melyben az iratok előbb voltak, feltörte. Benyovszky ezt megtudván, húsz társával Stefanov lakára rontott,

az árulót elcsukatta. Winbladth fegyveresen a kertbe menekült, melynek falai áthághatatlan magasak lévén, Benyovszky az ajtót rázárta. Záporeső és éhség másnap megadásra és bocsánatkérésre kényszerítették a megtévelyedett embert.

A városban ugyan semmit sem tudtak meg e zenebonáról, de Benyovszky ezt a két em-

bert a kormányzó tudtával mégis a várba csukatta. Egy zsidó hajhász lakolt végre is az angolok fondor-ságáért, ki által az angol ügyvivő a szám-űzötteknek, ha Benyovszky iratait kiadják és angol szolgálatba lépnek, fejenkint 2000 forintot ajánlott fel. A zsidót jó rakás ütleggel ör-

Stefanov.

vendezettették meg, mire ez el is illant Makao-ból. Csak később tudta meg Benyovszky, hogy Stefanov és Winbladth, midőn az iratokat keresték, útközben gyűjtött összes vagyonát ellopták s annak a zsidónak 3000 frton eladták, holott a gyöngyök maguk legalább is ötször annyit értek.

E többféle csalódás és csapás után a gróf súlyos betegségbe esett. Midőn felgyógyult,

Cantonba készült s a kínai alkirálytól engedelmet is kapott, de csakhamar annyi nehézséget gördítettek útjába, hogy szándékát abba kellett hagynia. Komolyan gondolt tehát hazatérésére. Két francia hajón kialkudta átszálltatásukat Európába, előbb azonban még Winbladthot és Stefanovot is szabadon bocsátotta. Az utóbbit a gróf 8000 frttal kifizeté, s ez a hollandiakkal szövetkezve, Bataviába ment, ott, mint előre látható volt, mit sem használhatván, nyomorúságosan halt meg.

Benyovszky társai közül Makaóban összesen 23-an haltak meg. A többiek Európába követték őt, s 1772 július 18-án minden kaland nélkül Franciaországba érkeztek.

Megtörhetetlen jelleme ennyi baj után sem hagyá hősünket nyugodni. Útközben Madagaszkár szigetét érintvén, gyarmat-tervei egy-egy szaporodtak, s az Aiguillon herczeg francia miniszter által ajánlott ezredességet is csak úgy fogadta el, hogy ő gyarmattelepítésre alkalmaztassék. Franciaországban találkozott nagybátyjával. Ez az ember adott neki pénzt arra, hogy feleségét Magyarországból Franciaországba hozassa. Kis fia ez időtájt halt meg. Szegény apa nem is láthatta soha kis fiát. Pedig úgy szerette volna látni. Nem-sokára pártfogója, Aiguillon herczeg őt Madagaszkár szigetén egy francia gyarmat telepítésével bizta meg.

XIII. FEJEZET.

**Madagaszkár szigetén gyarmatot alapít. A ben-
szülöttek megkedvelik. Királylyá választják.
Visszatér hazájába.**

Madagaszkár 10,500 □ mérföld nagyságú sziget Afrikának délkeleti partja mellett, az egész világon egyike a legszebbeknek. Az európai gyarmatosítást különösen az nehezíti meg, hogy Madagaszkár néhány millió szerecsen és maláj lakója nem gyáva nép, s a polgárosodás bizonyos fokán állván, erélyesen védi függetlenségét, s az alacsony partvidék levegője — mint többnyire a forró földöveken — európai települőkre gyilkos hatású.

A francia kormány Benyovszky jövő tevékenységének színhelyéül ezt a szigetet jelölte ki. A kormány részletes utasítást adott neki s a szükséges eszközök megszerzése céljából az isle de francei kormányzóhoz utasította őt, s megparancsolta, hogy annak a főhatóságát ismerje el, holott ily terhes vállalat létrehozása mindenekfelett korlátlan hatáskört s minden eszközökkel való szabad rendelkezést feltételez.

Benyovszky 1773 szept. 22-én érkezett meg Isle de Franceba, hol a várt segedelem helyett bántó hidegséggel fogadták őt, sőt az alkormányzó, *Maullart*, nyíltan szemébe vágta, hogy

csodálkozik, hogy az udvar ily vállalatba bocsátkozhatik, egyszersmind kijelentette, hogy legközelebb felterjesztést intéz a francia kormányhoz, s abban kifejti, hogy az efféle vállalkozás milyen vakmerő és czéljátévesztett. Addig majd úgy, a hogy lehet, kezére jár Benyovszkynak. Benyovszky már e nyilatko-

Madagaszkári benszülöttek.

zatóból kiérezte, hogy ez az irigység minden tervét meg fogja hiúsítani, de akadályok legyőzéséhez szokottan, megkisérté jobb hangulatba hozni az isle de francei hatalmasokat, ámbár fáradsága mindenütt nagyobb vala a sikernél. Volt olyan is, a ki őt csak kalandornak nevezte s a kormány által elrendelt mindennemű eszközöket és portékákat, melyekkel

a terv szerint Benyovszkynak az új gyarmatban a kormány javára kereskednie is kellett volna, egyszerűen megtagadta tőle. Hogy a boszantás teljes legyen, néha nyájasok voltak s mindent megígértek, de semmit sem tartottak meg. Végre miután egy csapatot előre

**Madagaszkári úri
lakások.**

(Mevatanana mellett.)

küldött s nagy bajjal beszerezte egy részét annak, a mire szüksége volt, 1774 febr. 2-án Madagaszkárba elvitorlázott.

Az Antongil öbölben kötött ki, hol előcsapatát nyomorban, hajlék nélkül, betegen, orvosság nélkül, szóval nagy inségben találta, mert nem lévén mivel bérleniök szerezcsen munkásokat, kénytelenek voltak dolgozni, mi a forró

égáljhoz nem szokottakra nézve legkárosabban hat. Benyovszky nagy buzgósággal fogott e baj orvoslásához. A partra tódult szerecseneket ajándékokkal édesgette, s néhány kunyhót vásárolt tőlük, hogy legyen hol meghúzódniok, míg saját épületeik elkészülnek. Nemsokára Antimaroa tartomány főnökeivel *Louisburgban* — így nevezé új telepét — gyűlést tartott, hol ezek a gyarmat alapításába beleegyeztek, de kikötötték, hogy ennek csak kereskedelmi céljai legyenek s a francziáknak várat építeniök, vagy Madagaszkar őslakóit jobbagyokul tekinteniök nem szabad.

Louisburg közelében több szerecsen falu feküdt: ezek lakói annyira alkalmatlankodtak Benyovszkynak, hogy a folytonos és néha véres összeütközések elkerülése végett azokat a falvakat megvásárolta, s miután lakóik kívándoroltak, leromboltatta. A békét azonban, mi célja lett volna, így sem érte el. A madagaszkari benszülöttek mindig féltékenyen őrzék önállóságukat, s a francziákat, kik már Benyovszky előtt megkísérlették, hogy Madagaszkarbon gyarmatot létesítsenek, rettenetesen gyűlölték. Így elég volt tudniok, hogy új vendégeik francziák, s mindent elkövettek kiirtásukra. Folytonos éji támadások s lopások csigázták el Benyovszkynak szakadatlan örködéssre kényszerített katonáit, kiket az irigy isle de francei kormány még a szükségesekkel sem látott el, s az egészségtelen levegő számukat

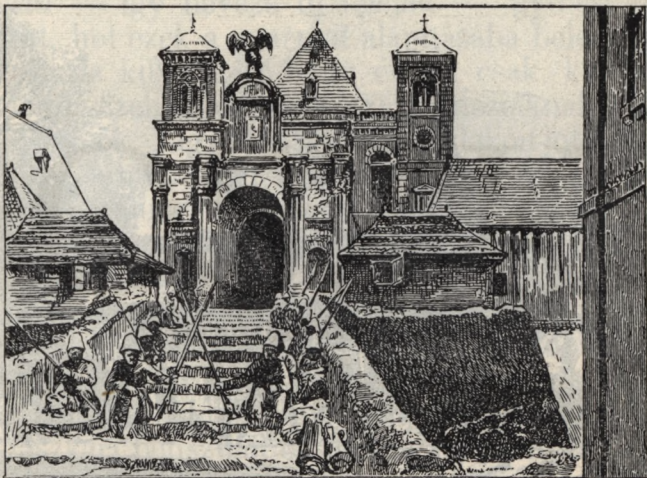
kétségbeejtő módon megapasztotta. Szerencsére Benyovszky egyénisége azokra, kikkel érintkezett, kedvező hatást tőn, s így mindig akadtak a benszülöttek között, főleg nők, kik mindig jó eleve tudósították őt, ha a benszülöttek valami titkos fondorlatot szőttek élete

Madagaszkári fionök háza.

ellen. Így értesült, hogy a sziget lakói, kik őket cserében étellel ellátták, egy bizonyos napon megmérgezett élelmiszert fognak szállítani. Még veszélyesebb lett volna egy másik merény, ha még jókor napfényre nem derül. Benyovszky gyarmata ugyanis egy folyócska partján áll, melyből minden ivóvizüket me-

ríték; ezt a benszülöttek egyszer mérges fák behányása által megmérgezték. Benyovszky megtudta, s így a nyomorult haláltól ő is, társai is szerencsésen megmenekültek. Egyik-másik törzsfőnök éjjel-nappal azon törte a fejét, hogy miként írhatná ki a betolakodott francziákat, főleg Benyovszkyt.

A madagaszkári királyi palota Antananarivóban.

Ezekén a bajokon azonban Benyovszky mind tudott diadalmaskodni. Hamar megismerte vad vagy félvad benszülöttek természetét, okosan felhasználta viszonyaikat s oly nehéz körülmények között, melyekben másnak vesznie kellett volna, ő a benszülöttek szabad választásából Madagaszkár nagy részének királyává

lett, s talán sikerült volna neki e nagy szigetet a polgárosulásnak megnyerni, ha a francia hivatalnokok, kikre támogatása bízva volt, több becsülettel és kötelességérzettel teljesítettek volna kötelességöket.

Ugyanis a benszülöttek csakhamar belátták, hogy rájuk nézve sokkal hasznosabb Benyovszky mint jó barát, sem mint ellenség. Ezért lassanként a legvadabbak is hozzá közelíteni és simulni kezdettek, s néhány hónap múlva a gyarmat külsőleg bátorságban volt. De a gyarmat belső életét a francia hivatalnokok áskálódásai miatt annál nagyobb zavarok dúlták fel. Először is a katonaság, melyet Benyovszky magával hozott, nem volt rendes sereg, hanem a francia tengeri városokból toborzott nép, mely rendesen a legsilányabb egyének szerdek söpredéke. Ezek Madagaszkarban nemcsak minden kicsapongásra készek valának, de a fegyelmet megunva, a benszülöttekhez át is szökdösének, sőt még tisztjeik is követni akarták példájokat, de a gróf meggátolá a merényt, s a már elszökötteket a benszülöttek segedelmével elfogatta és szigorúan megbüntette. Azonban az Isle de Franceból küldött hajók is megszöktették Benyovszky embereit, főleg a mesterembereket, s ezeket visszakeríteni nem lehetett. Sőt annyira ment a kormányzó ellenséges indulata, hogy az emberiség első kötelességeit is megvetve, a francziák közt a madagaszkari forró s a tenger-

parton nedves éghajlatban vészesen dühöngő nyavalyák idejében, még az orvost s a föltétlenül szükséges orvosi szereket is megtagadta. Benyovszky előbb egy partmelletti magasabb fekvésű szigetet, melynek Aiguillon nevet adott, foglalt el s betegeit oda szállította. De a nyavalya folyvást dühöngött, saját fiacskája is áldozatául esett, ő maga és neje is csak nehezen menekültek meg a haláltól. Atlátta végre, hogy egészségük a dögletes légű vidéken helyre nem áll, azért néhány mértföldnyire a tenger-től egy magas síkon fióktelepet alapított, hová betegeit elszállította, kik az ottani tiszta levegőben tökéletesen felüdültek.

Ezalatt a gróf tekintélye annyira emelkedett, hogy egy Zsuzsánna nevű vén szerecsennő, a szambarivok nemzetéből, kit Benyovszky magával hozott Isle de Franceból, hol az ötven éven túl lakott, elhitette, hogy Benyovszky a hajdan híres szambarív fejedelem, Bamini Larison, Isle de Franceba rabszolgául eladott leányának fia, s így madagaszkari királyi törzsből származik. Ezt a hírt szájról-szájra adták a szambarivok, s alig akadt olyan, a ki kétkedett benne. Benyovszky elhatározta, hogy ezt a közhitelt kellő időben felhasználja. Előbb azonban egy nagy háborút kellett befejeznie, melyet a szeklavok és saphierbájok egyesült népei kezdtek. Ezen háború sokáig tartott s az ellen sokasága miatt veszélyes volt, de Benyovszky, erélylyel a harczolók, és szelidség-

gel a legyőzöttek iránt, diadalmasan s hatalma gyarapításával végezte be, bár alig volt 300 európai katonája.

Egy kegyetlen szokás divatozott a benszülöttek között: a hibás testtel vagy bizonyos szerencsétlen napokon született gyermekeket megölték; Benyovszky egész tekintélyét érvényre juttatta, hogy ezt az embertelen szokást megszüntesse. Ebbéli törekvését fényes siker koronázta. A benszülöttek esküvel fogadták, hogy ezentul nem ölik meg gyermekeiket. Főtörekvése azonban oda irányult, hogy minden áron kereskedésre szoktassa fekete barátait, s ezek vágyva vágytak európai árucikkre, de Benyovszky ezekkel is, mint mindennel, szegényül volt ellátva, utána pedig ezer sürgetése és ezer ígéreteik daezára semmit sem küldtek. Saját vagyonából nagy összegeket költött portékák vásárlására, de ez mind kevés volt arra, hogy a kereskedelem általánossá változzék, s hogy ebből a franczia kormánynak az előre kikötött nagy nyeresége legyen. Sőt az isle de franceiak folyvást áskálódtak ellene; az általok küldött kereskedelmi hivatalnokok nemcsak mindent elkövettek Benyovszky vesztére, de még a rájuk bízott tárházakat is hűtlenül kezelték és gyalázatosan meglopták. Ráadásul Isle de Franceból a legfondorabb és leghazugabb jelentéseket küldötték Párisba s így arról, hogy a gyarmat felvirágozhassék, szó sem lehetett.

Hirlett is nemsokára a szigeten, hogy a király Benyovszkyt hivatalától megfosztotta s helyébe más kormányzót nevezett ki. Ez a hír siettette a benszülötteket szándékuk kivitelében. 1776 augusztus 16-án tisztegett Benyovszkynál az első, 1200 emberből álló küldöttség, s másnap 62 főnök temérdek nép kíséretében Ampanszankabe vagyis főfejedelem méltóságára emelék Madagaszkarban a magyar grófot. Először azért, mert nagyon okos, igazságos és jó embernek ismerték, továbbá azért is, mert származásánál fogva erre joga volt neki. Természetesen a vén asszony meséjét mindenki való dolognak tartotta. Hűségüket véresküvel erősítették, mely abból állt, hogy Benyovszky bal mellén bőrét felkarczolák, s a többiek belőle egy csepp vért szíttak, s a hűtlenre iszonyú átkokat mondtak.

Most azonban Benyovszky minden gondját a francia kormánynyal való ügye foglalt el. Franciaországból bizottság érkezett, hogy a gyarmat állapotát megvizsgálja. A vizsgálat eredménye Benyovszkyra nézve nem volt kedvezőtlen; de azért belátta, hogy helyzetében tovább üdvös maradása nem lehet, mert ennyi fondorság végre is meg fogja buktatni, azért megválasztása után rögtön le akart hivataláról köszönni, de a francziák kérésére, kik magukat nélküle veszendőknek hívék, megtartá azt még egy darabig. Egető, sürgető vágy szállotta meg, hogy mielőbb visszatérjen Euró-

pába. Két nagy czél lebegett lelki szemei előtt : tisztázni akarta magát a czudar és alaptalan rágalmaktól, s hathatós segítőeszközökről akart gondoskodni, hogy a sziget gyarmatosítását egészen végrehajthassa. Elindulása előtt azonban új alkotmányt készített. Ezt új alattvalói elfogadták, miután őket előadott okaival utazása szükséges és üdvös voltáról meggyőzte, ezen utazásába mindnyájan beleegyeztek. Így tehát 1776 deczember 14-én, majd kétévi mulatás után, Benyovszky ismét mint egész életében úgy most is, reményeiben csalódva és új reményekkel teljesen Madagaszkár partjairól elindult Európába.

BEFEJEZÉS.

Benyovszky naplója csak az eddigi eseményekről szól. Későbbi tudósításaink felőle gyérrek. Francziaországban szállt partra, de Párisban csakhamar meggyőződött arról, hogy ottmaradása nemcsak nem üdvös, hanem veszélyes is lehet reá nézve, ellenségei olyan rossz híret költötték. Szerencséjére II. József császár épen Párisban volt. Érdeklődött a gróf viszontagságai iránt, visszahívta őt hazájába s huszárezredesnek kinevezte. Rontó Pálnak is megkegyelmezett szökéseért. Így hazatértek mindketten, s Benyovszky a bajor örökösödési háboruban is résztvett, de e háboru minden

nevezetes esemény nélkül hamar befejeződött s hősünk úgy látszik megunta a nyugalmas életet s kalandos vágyai s elutazásakor tett ígérete ismét Madagaszkar felé vonzották, s remélte, hogy ott polgárosító s népboldogító terveit végre megvalósíthatja. Lemondott álla-

A benszülöttek csatlakoznak Benyovszkyhoz.

sáról, s hogy új birodalmának pártfogót vagy szövetségest keressen, Angolországba indult.

Londonban 1783-ban az angol kormány nyal a Madagaszkarban felállítandó már nem is gyarmat, hanem birodalom miatt siker nélkül alkudozván, következő évben Amerikába vitorlázott. Remélte, hogy mit európai országtól meg nem nyerhetett, lobogójuk oltalmát az

akkor még oly fiatal s vállalkozó szellemű Egyesült-Allamok meg fogják adni. Nem is csalatkozott ebbéli hitében, mert kifejtván terveit, Baltimore városában egy előkelőbb kereskedőház hajót bocsátott a rendelkezésére,

Egy gyilkos golyó mellébe furódott.

melyre a gróf Európából hozott 40,000 frtot érő saját áruit is felrakván, oly hiányos készülettel indult utolsó útjára, hogy más emberre nézve az valóságos istenkisértés lett volna, ámde Benyovszky a lehetetlenséget nem ismerte.

Madagaszkara 1785 július 7-én érkezett. Lambion északparti király s egy szeklav csapat tüstént hozzá csatlakozott. A mit élte végnapjairól tudunk, az mind nagyon zavaros és bizonytalan. Benyovszky emberei nagy részével és portékáival partra szállott. Szárazon akart az Antongil-öbölbe menni, de mielőtt elindult volna, egy megfejthetetlen körülmény elszakasztá őt hajójától. A hajó-felügyelő, ki, Benyovszky parton lévén, helyette parancsolt, saját állítása szerint augusztus 1-én éjszaka főnöke táborából s hajnal felé egy erdőtől előbb sűrű, majd gyér lödözést hallott. Reggelre a parton egy ellenséget sem látva, tovább vitorlázott. Benyovszky aztán tíz nap mulva útnak indult. Emberei nagy részét betegesen hagyta hátra, s ezek kettő hijával mind meghaltak. A gróf körül azonban nagyon sok fegyveres-benszült sereglett össze, kikkel a francziákat megtámadta, s egyik raktárukat elfoglalta.

Angutoziban helységet kezdett építeni, s onnan egy csapatot küldött Foulpointba, hogy a francziák gyarmati áruraktárait mind elfoglalják, de ezt egy hadihajó védte s emberei siker nélkül tértek vissza. Mihelyt Isle de Franceban a kormány értesült Benyovszky vállalatáról, hadihajót küldött ellene. A döntő ütközetet 1786 május 23-án vívták. Benyovszky egy sánczban foglalt állást két európaival, harmincz benszülttel és két kised ágyúval. El-

határozta, hogy inkább meghal, de magát meg nem adja. A benszülöttek a francziák első tüzelésére elszaladtak, s így a gróf harmadmagával maradt. Egy gyilkos golyó mellébe furódott, s a bátor férfiú holtan rogyott össze.

Ennyit tudunk Benyovszky Móríc gróf életének a végéről. Ez a rendkívüli ember, a kit akaratának bámulatos ereje, esze és ügyessége arra tettek volna hivatottá, hogy milliók jólétét megteremtse: küzdelmekkel teljes életében soha igazi sikernek nem örvendhetett.

Mennyit szenvedett, s milyen hiába szenvedett . . .

TARTALOM.

	Lap
I. Egy és más a régi időről. Benyovszky Móricz gróf korán kezdi kalandos életét ~ ~ ~ ~ ~	3
II. Benyovszky a lengyel szabadságharcz hőse ~ ~ ~ ~ ~	6
III. Benyovszky harmadszor esik orosz fogságba. Hű kísérője Rontó Pál ~ ~ ~ ~ ~	14
IV. Orosz fogságban. Benyovszky szenvedése. Újabb össze- esküvés, újabb fogság. Szibéria ~ ~ ~ ~ ~	18
V. A szibériai rabság. Új ismerősök, új tervek ~ ~ ~ ~ ~	27
VI. Benyovszky megmenti a hajót Kamcsatkában. A szám- űzöttek életmódja. A menekülés terve érlelődik. Be- nyovszkyt a sakk pénzhez juttatja ~ ~ ~ ~ ~	38
VII. Orvtámadás Benyovszky ellen. A mérgezési kísérlet. Afanazia szerelme szabaddá teszi a grófot ~ ~ ~ ~ ~	47
VIII. Az új gyarmat. A hatalmasok Benyovszky vállain akar- nak emelkedni és eszközeivé válnak. Újabb árulás. Párbaj Stefanovval ~ ~ ~ ~ ~	53
IX. A Saman-pap jóslata. Stefanov dühöngése. Újabb árulás. A kormányzót megölik. Afanazia hűsége ~ ~ ~ ~ ~	59
X. Benyovszky ura a várnak. Afanazia jó és balsorsban híve akar maradni. Az elmenekülés. A tengeri út viszontagságai. Japánba érkeznek ~ ~ ~ ~ ~	
XI. A japáni vidám napok. Új terv. Benyovszky halálos ve- szedelemben. Kényszer-házasság. Harcz a vadakkal ~ ~ ~ ~ ~	91
XII. Kinában. A prémeket jó pénzen eladják. Alkudozás az európai tengeri hatalmakkal ~ ~ ~ ~ ~	106
XIII. Madagascar szigetén gyarmatot alapít. A benszülöttek megkedvelik. Királylyá választják. Visszatér hazájába ~ ~ ~ ~ ~	113
Befejezés ~ ~ ~ ~ ~	123

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK